

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
МОВНЕ ТА ЕТНІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ, МОВНІ ІДЕОЛОГІЇ ТА
"ПАСТКИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ" В ЕТНІЧНИХ І МОВНИХ ДАНИХ
ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ: ПРИКЛАД ЗАКАРПАТТЯ

Греба Саболч Гаврилович

Студента II-го курсу

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 96 / 02.10. 2023.

Науковий керівник:

Черничко Степан Степанович,

доктор наук, професор

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,

зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

**МОВНЕ ТА ЕТНІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ, МОВНІ ІДЕОЛОГІЇ ТА
"ПАСТКИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ" В ЕТНІЧНИХ І МОВНИХ ДАНИХ
ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ: ПРИКЛАД ЗАКАРПАТТЯ**

Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студента II -го курсу

Греба Саболч Гаврилович

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Науковий керівник: **Черничко Степан Степанович,**
доктор наук, професор

Рецензент: **Газдаг Вільмош Вільмошович,**
доктор філософії, доцент

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

**NYELVI ÉS ETNIKAI SOKSZÍNŰSÉG, NYELVI IDEOLÓGIÁK ÉS
KATEGORIZÁCIÓS CSAPDÁK A NÉPSZÁMLÁLÁSOK ETNIKAI
ÉS NYELVI ADATAIBAN: KÁRPÁTALJA PÉLDÁJA**

Magiszteri dolgozat

Készítette: Greba Szabolcs

MA II. évfolyamos magyar nyelv és irodalom

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Csernicsekó István,

a tudományok doktora, professzor

Recenzens: Dr. Gazdag Vilmos,

PhD, docens

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	6
1.1. Об'єкт і мета роботи	6
1.2. Методи дослідження.....	7
II. ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ КАТЕГОРІЇ.....	9
2.1. Поняття перепису населення	9
2.2. Що рахують під час перепису населення?	13
III. ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ.....	16
3.1. Переписи населення за часів Королівства Угорщини, в складі Австро-Угорської монархії (1880–1910).....	16
3.2. Переписи населення за часів Чехословаччини (1920–1931).....	20
3.3. Перепис населення в Угорщині 1941 року.....	24
3.4. Переписи населення радянської доби (1959–1989)	27
3.5. Перший і досі єдиний український перепис населення (2001)	29
IV. ВИСНОВКИ	36
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	37
РЕЗЮМЕ.....	46

TARTALOM

I. BEVEZETÉS.....	6
1.1. A munka tárgya és célja.....	6
1.2. A kutatás módszerei.....	7
II. NÉPSZÁMLÁLÁSOK ÉS KATEGÓRIÁK.....	9
2.1. A népszámlálás fogalma.....	9
2.2. Mit számolnak a népszámlálás során?.....	13
III. CENZUSOK A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉN.....	16
3.1. Cenzusok az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Magyar Királyságban (1880–1910).....	16
3.2. A csehszlovák korszak népszámlálásai (1920–1931).....	20
3.3. Az 1941. évi magyar népszámlálás.....	24
3.4. A szovjet korszak cenzusai (1959–1989).....	27
3.5. Az első és mindmáig egyetlen ukrán népszámlálás (2001).....	29
IV. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	36
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	37
PE3IOME.....	46

I. BEVEZETÉS

1.1. A munka tárgya és célja

A jelen kutatás középpontjában Kárpátalja nyelvi és etnikai sokszínűsége áll, különös tekintettel a népszámlálások során gyűjtött nyelvi és etnikai adatok elemzésére és értelmezésére. A téma aktualitását az adja, hogy a népszámlálási adatok nem csupán statisztikai információkat szolgáltatnak, hanem a nyelvi és etnikai identitások meghatározásában is központi szerepet játszanak.

A dolgozat célja bemutatni, hogy miként alakítják a nyelvi ideológiák és a kategorizációs folyamatok a népszámlálási gyakorlatokat, valamint hogy ezek hogyan befolyásolják az etnikai és nyelvi csoportok társadalmi reprezentációját Kárpátalján.

A témaválasztás motivációját az adja, hogy Kárpátalja történelmileg és jelenleg is egy többnyelvű és multikulturális régió, ahol a különböző nyelvi és etnikai csoportok együttélése különleges dinamikákat és konfliktusokat is generálhat. A népszámlálások során gyűjtött adatok értelmezése során ezért elengedhetetlenül fontos a nyelvi és etnikai adatok mögött húzódozó ideológiák és politikai törekvések vizsgálata.

A magiszteri dolgozat a következő kérdésekre keresi a választ: Milyen nyelvi és etnikai ideológiák húzódnak meg a népszámlálási adatgyűjtési és kategorizálási gyakorlatok mögött? Hogyan befolyásolják ezek az ideológiák a különböző etnikai és nyelvi csoportok társadalmi pozicionálását Kárpátalján? Az elemzés során a dolgozat Kárpátalja népszámlálási gyakorlatait történeti perspektívában is vizsgálja, a dualizmustól kezdve a szovjet korszakon át az ukrán függetlenségig. Ez a kutatás tehát nem csupán egy történeti áttekintést nyújt, hanem a népszámlálási adatok aktuális társadalmi és politikai kontextusba helyezésével is foglalkozik, reflektálva a nyelvi és etnikai sokszínűség komplexitására egy olyan régióban, amelynek története és jelenkora is folyamatosan formálja az ott élő közösségek identitását és önképfogalmát.

1.2. A kutatás módszerei

A magiszteri dolgozatban alkalmazott kutatási módszertan ötvözi a kvantitatív és a kvalitatív elemzési technikákat, hogy átfogó képet kapjunk Kárpátalja nyelvi és etnikai sokszínűségéről, valamint a népszámlálási adatokban rejlő nyelvi ideológiákról és kategorizációs gyakorlatokról. Tudományos cikkek, könyvek, és tanulmányok felhasználása, amelyek a népszámlálások nyelvi és etnikai aspektusait tárgyalják, különös tekintettel a Kárpát-medencére és hasonló többnyelvű régiókra.

A dolgozatban elsődleges forrásként használtam fel az egyes népszámlálások adatsorait, valamint másodlagos forrásként azokat az útmutatókat, amelyeket a censusok során a kérdezőbiztosok kaptak, illetve azokat a kérdőíveket, adatlapokat, amelyekkel az adatokat gyűjtötték. A munka fő kutatási módszere tehát a dokumentumelemzés, de a szövegelemzés módszerét is alkalmaztam, hiszen a népszámlálási biztosok számára készített útmutatók szövegének értelmezése és elemzése a szövegelemzés módszerével történt.

Az a régió, amelyet ma úgy ismerünk, mint Ukrajna Kárpátalja nevű megyéje, a történelem különböző korszakaiban számos különböző államhoz tartozott. A 19. század óta mindegyik olyan állam szervezett népszámlálásokat, amelyek erre, a ma Kárpátaljának nevezett vidékre is kiterjedtek. Mivel – ahogyan azt már említettem fentebb – szakdolgozatom fő és elsődleges forrásai a hivatalos népszámlálási adatok, valamint az ezek előkészítését, az adatok felvételét segítő szakmunkák, teljesen természetes, hogy ezeket a forrásokat, valamint a népességösszeírások (más néven népszámlálások) hivatalos és publikus (tehát a nyilvánosság számára hozzáférhető) adatait felhasználtam a szakdolgozatom megírása során.

A Magyarország által szervezett censusok adatainak elemzéséhez felhasználtam az *A magyar népszámlálások adatai 1784 és 1990 között* című internetes portálon található adatsorait (Internet 1).

1921-ben és 1930-ban a Csehszlovák Köztársaság bonyolított le népszámlálásokat ezen a területen. Ezeknek a censusoknak az adatai szintén könnyen elérhetők, hiszen szabadon hozzáférhetők az online térben, az interneten (Internet 2 és Internet 3).

A második világháború után vidékünk a Szovjetunióhoz került. A szovjet népszámlálások részletes adatsorai nagyon sokáig titkosítva voltak (mint annyi minden a kommunizmust építő hatalmas birodalomban), és csak előre regisztrált kutatók kaphattak engedélyt a megismerésükre, illetve az elemzésükre. Ma már azonban ezek az adatok – szerencsére – szintén elérhetők a neten. Az 1959-es (Internet 4), az 1970-es (Internet 5), az

1979-es (Internet 6), valamint időben az utolsó, 1989-ben megtartott szovjet népszámlálás (Internet 7) eredményeiről is tájékozódhatunk tehát ma már az internet révén.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna mindaddig első és egyetlen népszámlálására a szuverenitás elnyerése után tíz évvel, 2001-ben került sor. A népszámlálást követő első időszakban az ukrán hatóságok is követték sajnos a korábbi szovjet titkosítási gyakorlatot, és csak korlátozottan tették hozzáférhetővé a népességösszeírás részletes, például településekre lebontott adatsorait. Néhány év elteltével azonban ezek az adatok könnyen elérhetővé és elemezhetővé váltak, amikor Ukrajna Statisztikai Hivatala végre az interneten is nyilvánosságra hozta őket (Internet 8).

II. NÉPSZÁMLÁLÁSOK ÉS KATEGÓRIÁK

2.1. A népszámlálás fogalma

A népszámlálás olyan periodikus adatgyűjtés, amely egy adott országban a népesség létszámának megállapítását, és bizonyos, a népesség egyedeire vonatkozó adatok gyűjtését jelenti. Célja az így összegyűjtött adatok hasznosítása a közigazgatási és gazdasági tervezés, valamint a tudományos kutatás során.¹

A magyar értelmező kéziszótár 'népszámlálás' című szócikke szerint ez a szó egy állam területén élő népesség számának és bizonyos (a cenzust szervezők szerint lényegesnek tartott) szempontok szerinti jellemzőinek, életviszonyainak rendszerint szabályos időközönként megismételt hivatalos összeírását, felmérését jelenti (Pusztai szerk., 2003, 976. old.).

A népszámlálás a statisztika eszközeivel nyilvánossá teszi a társadalom valós állapotát, támpontot nyújt az ország egészét és a helyi érdekeket szolgáló intézkedések előkészítéséhez és végrehajtásához, a gazdasági, az egészségügyi, az oktatási, a szociális és a kulturális fejlesztések tervezéséhez és lebonyolításához. A gyűjtött adatok segítségével pontos képet ad az ország és az egyes területek általános állapotáról az adott állam, valamint – a globalizáció következményeként – akár az egész világ számára. A cenzusok eredményein alapuló információk elengedhetetlenül fontosak a gazdasági és társadalmi élet szereplői számára a döntések előkészítéséhez, tervezéséhez, a társadalmi folyamatok áttekintéséhez.² A népességre és tulajdonra vonatkozó adatgyűjtések az ókortól kezdve tájékoztatták az államok vezetőit, mekkora adókat vehetnek ki alattvalóikra, és hány katonára számíthatnak egy eljövendő háborúban. Kínában már több mint négyezer évvel ezelőtt összeírták a lakosságot, felmérték az ingatlanokat és az ingóságokat (Rózsa 2005: 11). A népesség számbavétele Európában a XIX. század elején vált többé-kevésbé rendszeressé. Ezek az összeírások azonban a szó mai értelmében még nem tekinthetők népszámlálásoknak (Uo., 16).

Magyarországon elsőként II. József uralkodása alatt, 1784 és 1787 között került sor népszámlálásra (Kurucz 2021: 172), amely nemcsak a kiterjedtség, de az előkészítés szempontjából is különbözött a korábbi összeírásoktól, ugyanis a népszámlálást végzők külön oktatáson vettek részt, illetve előre megtervezték az útvonalait. Az adatok felvételéhez úgynevezett számlálókörzeteket alakítottak ki. Ugyanakkor ki kell emelni azt

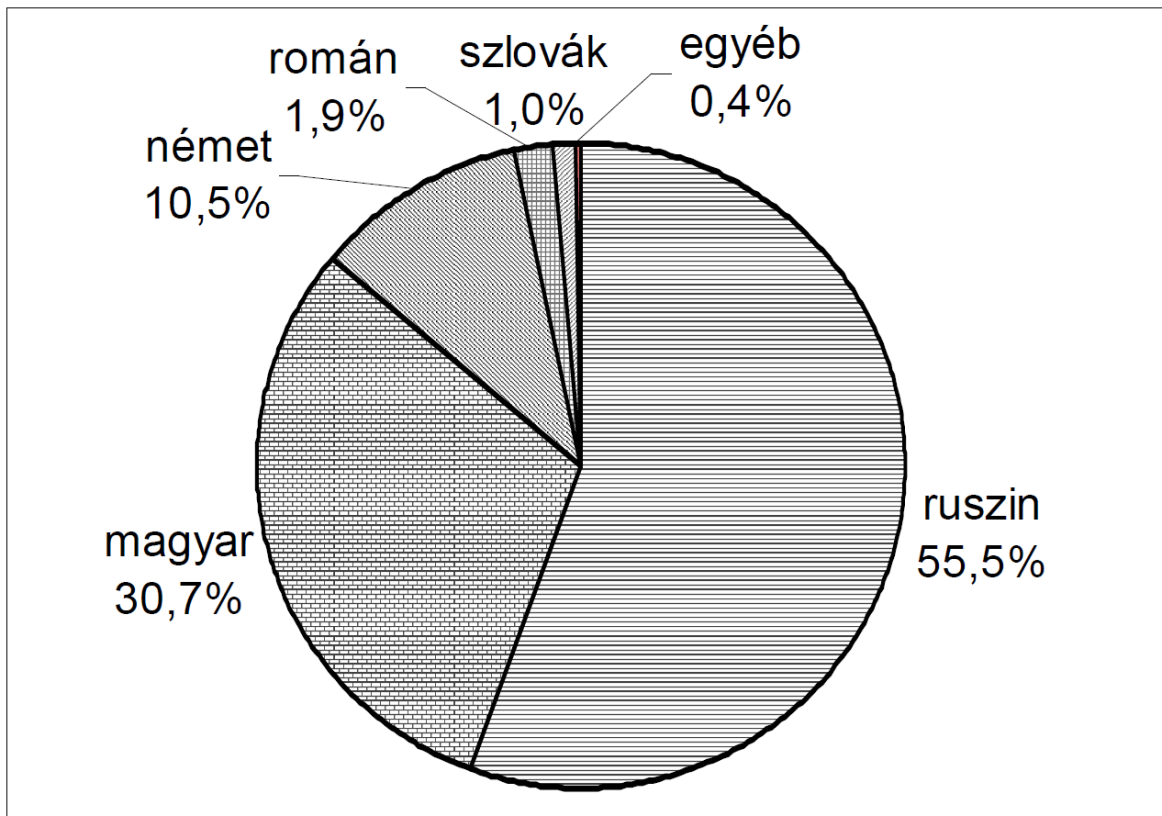
¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/N%C3%A9psz%C3%A1ml%C3%A1s>

² <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/nepszamlalas/>

is, hogy a hivatalos magyar statisztikai szolgálatot 1867-ben állították fel. Ennek egyik első feladata volt az 1869-es népszámlálás megszervezése és természetesen a végrehajtása is (Bánszki évsz. nélkül).

A népszámlálások végrehajtására vonatkozóan már a 20. század vége óta vannak nemzetközi ajánlások, amelyek felsorolnak tartalmi kérdéseket, valamint eszmei időpontokat javasolnak. Az ENSZ módszertani kézikönyve a népszámlálást úgy határozza meg, mint „...azon műveletek összessége, amelyek egy ország egésze vagy annak egy jól meghatározott része valamennyi lakosára és egy adott időpontra vonatkozó demográfiai, gazdasági és társadalmi adatok gyűjtését, csoportosítását, értékelését, elemzését, publikálását és más módokon való közzétételét foglalják magukba” (Rózsa 2000: 893).

A népszámlálásokat azonban mindig óvatosan kell kezelni. A közép-európai népszámlálások adatait gyakran befolyásolják a különféle aktuálpolitikai trendek és tendenciák. Ezen túl a népszámlálások mindig konkrét politikai döntések alapjául szolgálnak (különféle küszöbök, támogatások, politikai képviselet), ezért még kampányok is folynak körülöttük. Bemutatásuk és elemzésük is szelektív, például a magyar források gyakran az 1910-es népszámlálást idézik, mivel akkor volt a legnagyobb a magyarok száma a Kárpát-medencében, nem kis mértékben a dualizmus kori magyarosításnak köszönhetően (Laihonon 2005: 83).

1. ábra A Kárpátalja mai területén éli lakosság anyanyelvi összetétele 1910-ben. (Molnár-Molnár D. 2005: 14)

A népszámlálásokat az adatgyűjtés forrása alapján hagyományosan három fő típusba sorolják (Hajnal 2018: 357):

- A hagyományos népszámlálás teljes körű lakossági adatgyűjtésen alapul, általában számlálóbiztosokkal, minden egyes állampolgár közvetlenül megkeresésével történik. Ez az eljárás a válaszadók tevékeny közreműködését igényli, költséges, viszont jó minőségű és sokféle adatkör gyűjthető vele.
- A regiszteralapú népszámlálás alkalmazásával a lakosságot nem keresik fel közvetlenül, hanem az egyes közcélú adminisztratív nyilvántartásokban, mint például a népességregiszter, a lakásregiszter, a társadalombiztosítási regiszter, a különböző munkaügyi nyilvántartások (adóhivatali adatok stb.) található információkat kapcsolják össze és nyerik ki belőlük a személyre és lakásra vonatkozó adatokat. Ez a módszer a legolcsóbb, de megvalósításának feltétele a regiszterek jó minősége mind az adattartalom, mind a technika tekintetében. Előnye, hogy nem igényli a lakosság együttműködését, kevés az emberierőforrás-igénye, ugyanakkor vannak olyan információk, melyek a regiszterekből nem nyerhetők ki.

- A kombinált módszer, azaz a két módszer vegyítése egyfajta átmenet a hagyományos és a regiszteres népszámlálás között, tehát van területi adatgyűjtés, általában mintán vagy ha teljes körűen, akkor is rövidebb kérdőívvel, csökkentve a válaszadói terheket, és felhasznál regiszterinformációkat is.

A népszámlálások nyelvi és etnikai kategóriái fontos, kiemelt politikai eszközök is egyben, amelyek összehozzák a nyelvi és szociokulturális kategóriákat annak érdekében, hogy állítólagosan objektív képet alkossanak a nemzetekről – konkrét számokon és adatokon keresztül (Duchêne és Humbert 2018: 1). A nyelvekre vonatkozó statisztikák előállítására irányuló állami törekvések vizsgálata lehetővé teszi, hogy megértsük, milyen nyelvi ideológiák járultak hozzá a kormányzati tevékenységekhez különböző kontextusokban és időszakokban (Duchêne és Humbert 2018: 3).

A társadalomtervezési és más politikai döntések megalapozása során a népszámlálási adatokat rendszerint alapvető és objektív forrásként kezelik. Szakértők azonban (így például Arel 2002a, b, c, Gal 1993, Urla 1993 stb.) a censusokat olyan hatalmi technológiáknak tekintik, amelyek nem egyszerűen csak összeírják a népességet és pontosan regisztrálják a létező identitásokat, hanem különböző hatalmi és manipulatív technikák – például az etnikai és a nyelvi kategorizáció – révén hatást gyakorolnak azok létrehozására és megjelenítésére, újratermelésére, vagy akár elfedésére is. A nemzetiségi, etnikai és nyelvi klasszifikáció, az etnikum, nemzetiség és anyanyelv meghatározása, értelmezése révén a censusok ezáltal egyben befolyásolják, konstruálják is a társadalmi valóságot.

Az egyik egyesült államokbeli kutató, Rondald Wardhaugh például a következőket írta egyik egyetemi tankönyvében a censusok során a nyelvi hovatartozás megállapítására és rögzítésére alkalmazott módszerek és eljárások, továbbá a felmerülő nehézségek kapcsán: „A népszámlálást végzőknek (...) számottevő nehézséget okozhat annak megállapítása, hogy ki milyen nyelvet használ és milyen célokra. (...) Más választ kaphat az ember aszerint, hogy hogyan fogalmazza meg a kérdést: Mi az ön anyanyelve? Melyik volt az első nyelv, amelyet megtanult? Mely nyelveken beszél? Mely nyelven beszél otthon? Milyen nyelveken beszél folyékonyan? (...) És így tovább. Ráadásul a kérdéseknek és megválaszolásuknak is lehetnek politikai indítékaik. És a különböző válaszokat sokféleképp értelmezik. (...) Mindig óvatosságnak kell lenni a népszámlálásokból származó nyers adatokkal” (Wardhaugh 1995: 314–315).

Mindebből kiderül, hogy a népszámlálások nemcsak rögzítik az adatokat, hanem – például azok felmérésének és főként értelmezésének, elemzésének módjával – egyben alakítják is a valóságot.

A társadalomkutatók jól tudják, milyen kérdések és problémák vethetők és vetendők fel a népszámszeírások szubjektív (tehát például az etnikai, nyelvi vagy vallási hovatartozást firtató és rögzítő) kérdései kapcsán. A kételkedők gyakran idézik az egykori Nagy-Britannia miniszterelnökének, Sir Winston Churchillnek tulajdonított mondást: „Csak abban a statisztikában hiszek, amit én magam hamisítok”. A népszámlálási adatokban kételkedőket az sem tántorítja el meggyőződésüktől, hogy ilyen Churchill-idézetet sem a *Die Zeit* tudományos magazinjának szerkesztője, sem az általa hivatkozott, az idézet eredetét évek óta kutató Werner Barke nem találta, sőt, utóbbi azt állítja, ebben a formájában az angoloknál teljesen ismeretlen ez a szállóige. Hiába kereste fel az ottani statisztikai hivatal, a *Times* szerkesztőségét, senki nem tudott segíteni neki. Szerinte az idézetnek valószínűleg német eredete lehet, és a második világháború alatti számháborúkra vezethető vissza (Marinov 2010). Ennek ellenére azok a tudósok, akik a népszámlálási adatok elemzésével foglalkoznak (vagyis elsősorban a demográfusok, de más tudományterületek képviselői is) egyetértenek abban is, hogy a népszámlálások olyan hasznos és fontos adatforrások, amelyek nélkül nemcsak a politikusok boldogulnak nehezen, de a társadalomkutatók dolga is sokszorosan nehezebb volna, ha a társadalom összetételéről, az ott végbemenő folyamatokról kellene mondani érdemben és megalapozottan valamit. Lássuk be: még ahhoz is szükségesek a népszámlálások és azok adatai, hogy vitathassuk vagy megkérdőjelezhessük őket...

2.2. Mit számolnak a népszámlálás során?

A népszámlálás során általában a lakosság demográfiai, szociális és gazdasági jellemzőit gyűjtik össze. Ide tartoznak például az emberek életkora, nemük, vallásuk, anyanyelvük, egyéb nyelvismeretük, családi állapotuk, lakóhelyük, foglalkozásuk, iskolai végzettségük, és időnként az is, milyen nemzetiségűnek vallják magukat.

A népszámlálások során különböző szempontokat vesznek figyelembe a nyelvek és beszélőik számlálásakor. A népszámlálás kérdőívei gyakran tartalmaznak olyan kérdéseket, amelyek a válaszadók elsőként megtanult, mindennapi használatban lévő nyelvét, valamint adott nyelv ismeretét vizsgálják. Ezek a módszerek eltérő statisztikai adatokat eredményezhetnek, amelyeket különböző adminisztratív, jogi és politikai célokra használnak fel. Az így nyert adatok alapján meghatározzák a hivatalosan elismert nyelvi területeket, ezáltal befolyásolva a hatalmi viszonyokat, vagy figyelemmel kísérik egy hivatalos nyelv ismeretét, amelynek segítségével mérhető az úgynevezett allofonok integrációja (Duchêne és Humbert 2018: 2).

A nyelvi kategóriák létrehozása és a hozzájuk rendelt beszélők osztályozása egy olyan folyamat, amely mélyen gyökerezik az államalakulások és nemzetépítések nyelvi ideológiáiban. Ezek az ideológiák meghatározzák, hogyan értelmezik és kezelik a nyelvi sokszínűséget a hivatalos statisztikák és népszámlálások. A kategorizáció gyakran reflektál állami és területi paradigmákra, és történelmileg is gyakran kapcsolódik gyarmatosítási folyamatokhoz vagy etnonemzeti konfliktusokhoz. A kategorizálási folyamatok így nemcsak nyelvi adatok gyűjtését jelentik, hanem bizonyos világnézetek kódolását és azok társadalmi valósággá tételeit is elősegítik. Ez különösen igaz olyan multikulturális és többnyelvű régiók esetében, ahol a nyelvi és etnikai hovatartozás összetett módon fonódik össze a társadalmi identitásokkal és politikai dinamikákkal (Busch 2016: 3).

Különböző országok és többnyelvű országok, amelyek jelentős bevándorló népességgel rendelkeznek, gyakran gyűjtenek adatokat a jelenleg írott vagy beszélt nyelvekről. Az információigényektől függően a következő adatokat lehet gyűjteni (Busch 2016: 3):

- a) Anyanyelv, amelyet az otthoni korai gyermekkorban beszélt első nyelvként határoznak meg;
- b) Fő nyelv, amelyet a személy a legjobban ural;
- c) Az otthon és/vagy a munkahelyen leggyakrabban beszélt nyelv(ek);
- d) A nyelv(ek) ismerete, amelyet úgy határoznak meg, mint az egy vagy több kijelölt nyelv beszédének és/vagy írásának képességét

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Kérdések Ügyosztályának Statisztikai Osztálya három fő kategóriát határoz meg a népszámlálások során gyűjtött nyelvi adatokra vonatkozóan (Cserniczkó–Molnár 2015: 49)

- a) Anyanyelv – Ez azt a nyelvet jelenti, amelyet az adatközlő gyerekkorában általában az otthonában beszélt.
- b) Általában használt nyelv – Ez az a nyelv, amelyet jelenleg leggyakrabban használnak az adatközlő otthonában.
- c) Beszélt nyelvek – Ez az a nyelv vagy nyelvek, amelyeken az adatközlő képes beszélni.

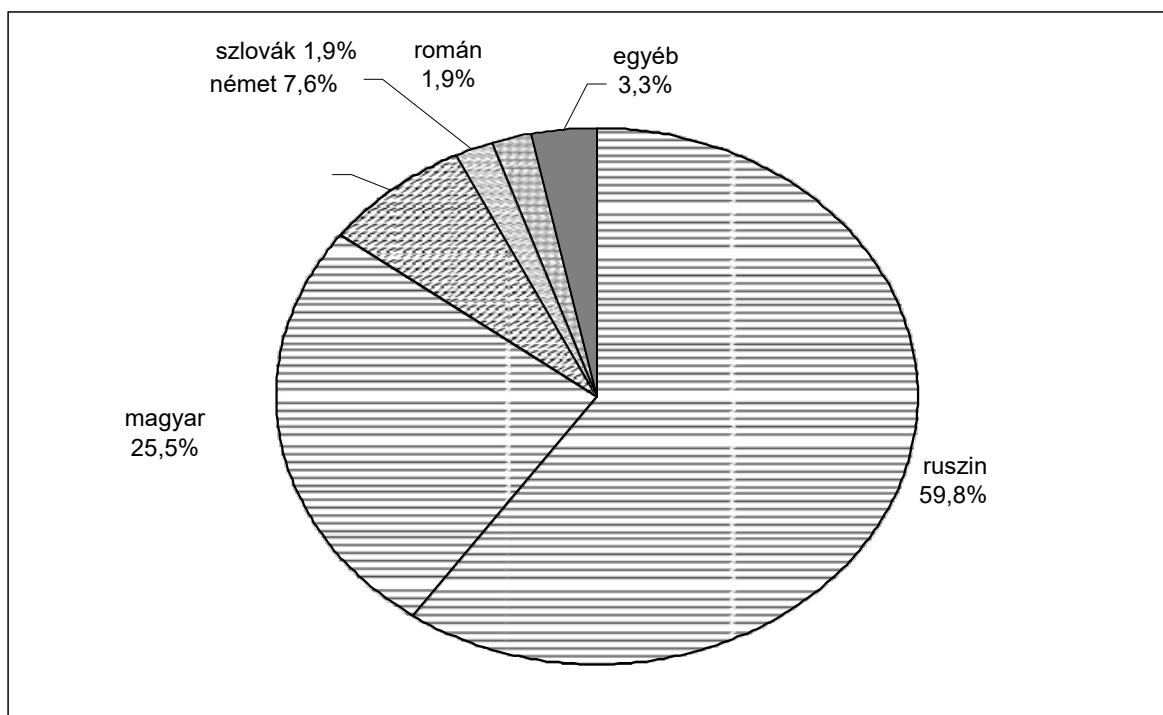
Az egyes országok a népszámlálások tervezésekor saját statisztikai és elemzési célok szerint választanak ezek közül a kategóriák közül, a nemzetközi összehasonlítás lehetősége nem mindig az elsődleges szempont. Fontos, hogy a nyelvi adatokat azokra is vonatkozóan lekérdezzék, akik nem tudnak beszélni (pl. kisgyermek). Ilyen esetekben világosan meghatározott kritériumok szerint kell meghatározni a nyelvet.

Az etnikai vagy nemzetiségi hovatartozás felmérése a népszámlálás programjában több tényezőt igényel figyelembevételt (az adatokra vonatkozó döntéshozói és kutatói igények, a kérdésfeltevés elfogadottsága, etnikai érzékenységek). Politikai szempontok is befolyásolhatják, hogy milyen kritériumok alapján határozzák meg az egyes etnikai kategóriákhoz való tartozást. Az "etnikai hovatartozás" fogalma alatt általában a közös történelemmel, származástudattal és sajátos kulturális jellegzetességekkel (pl. nyelv, vallás) rendelkező csoportok vagy közösségek tagjait értik.

III. CENZUSOK A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉN

3.1. Cenzusok az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Magyar Királyságban (1880–1910)

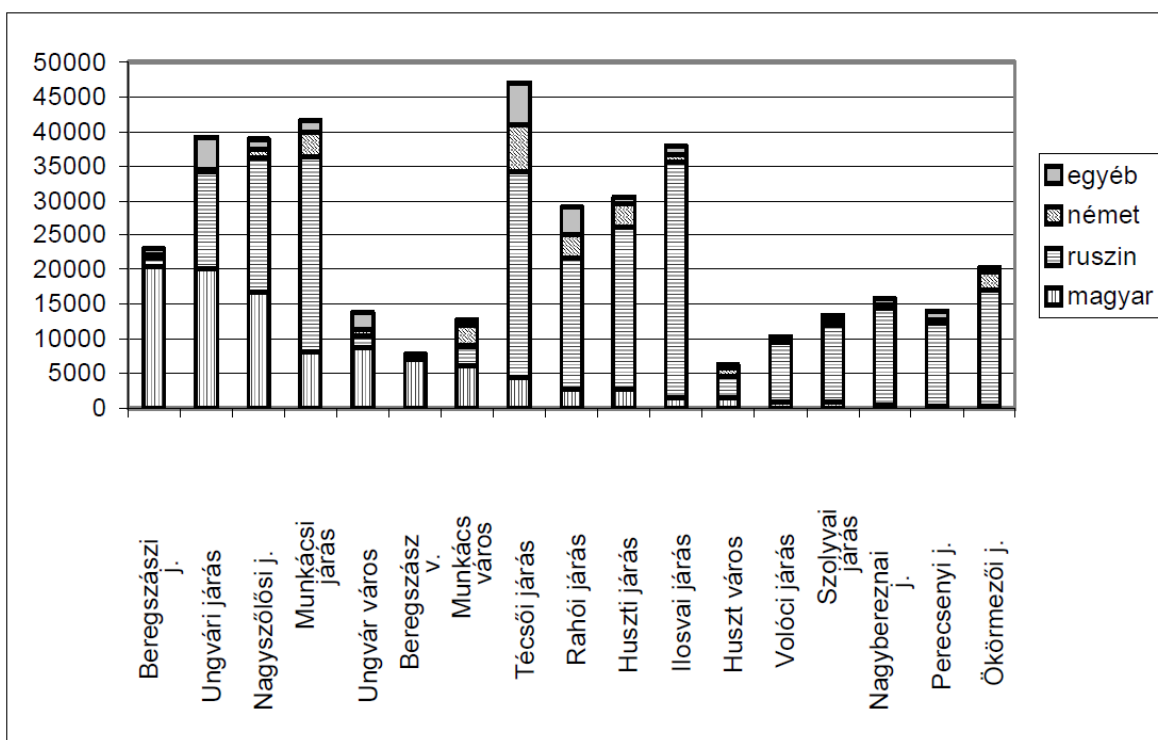
A 19–20. század fordulóján a mai ukrajnai régiók zöme az Orosz Birodalom, délnyugati része pedig az Osztrák-Magyar Monarchia része volt. A 19. században Kelet-Európában, különösen az Orosz Birodalomban és az Osztrák-Magyar Monarchiában, az etnikai és nemzeti hovatartozás kérdése kiemelten fontos volt. Ezen a területen nem az egységes nemzetállam eszméje dominált, mint a Nyugaton, hanem a soknemzetiségű államé. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem magyar részén az 1867-es Staatsgrundgesetz (Alkotmánytörvény) biztosította a „nemzetiség és nyelv megőrzésének és gondozásának” alapvető jogát.

2. ábra A Kárpátalja mai területén élő lakosság anyanyelvi összetétele 1880-ban. (Molnár-Molnár D. 2005: 12)

Bár ezt az eredeti elképzelések szerint 1867-ben vagy 1868-ban kellett volna megvalósítani, de a szükséges költségvetés hiánya miatt, valamint a monarchia osztrák felében tartandó népszámlálással való időbeni harmonizáció érdekében elhalasztották, és az első hivatalos magyar népszámlálás eszmei időpontjául az 1869. december 31. és 1870. január 1. közötti évfélt jelölték ki (Rózsa 2017: 1165).

A nyelvet a nemzetiség meghatározó elemének tekintették, ami azt jelentette, hogy a nyelv kérdése központi szerepet kapott a hatalmi erőviszonyok politikai elosztásában folyó küzdelmekben. Ettől kezdve a döntő kérdés az volt, hogy melyik nemzet hány beszélővel rendelkezhet, és hol (Wolf 2012). Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után is folytatódott az Ausztriában a nyelvi hovatartozásra vonatkozó kérdések feltevése – változó megfogalmazásban (Brousek 1980).

3. ábra Kárpátalja 2001-es közigazgatási egységeinek anyanyelvi összetétele 1880-ban. (Molnár-Molnár D. 2005: 13)

A második, 1880-ban végrehajtott összeírást már az 1871-ben létrehozott önálló Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal szervezte, figyelembe véve a Nemzetközi Statisztikai Kongresszusok elnevezésű szervezet 1872-ben Szentpéterváron megtartott nyolcadik konferenciájának a határozatát, miszerint az európai országok mindig egy időben, a 0-ra végződő években tartsanak teljes körű nép- és lakásszámlálást. Magyarország az 1880. évi népszámlálás végrehajtásakor igazodott a konferencia ezen határozatához.³ Magyarországon első ízben az 1880-as évi népszámlálás vette számba a népesség anyanyelvi megoszlását.

Az 1880. évi népszámláláson az izraelita vallásúak 58 százaléka vallotta magát magyar és 35 százaléka német anyanyelvűnek – ideszámítva a jiddist is. Az 1910. évi

³ <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/a-nepszamlalasok-tortenete>

népszámláláson a magyar anyanyelvűek aránya az izraelita vallásúak körében 77 százalékra nőtt, míg a német anyanyelvűeké 22 százalékra csökkent. Emellett azt is érdemes megjegyezni, hogy e korszakban zsidó be- és kivándorlás is történt, kivándorlási többlettel. Az, hogy a magyarországi kérdőíven az anyanyelvre vonatkozó kérdésfeltevés jelent meg, eltért az osztrák népszámlálás kérdésfeltevésétől, ahol a hétköznapi beszélt nyelvet kérdezték (Umgangssprache) (Gyáni–Kövér 2003).

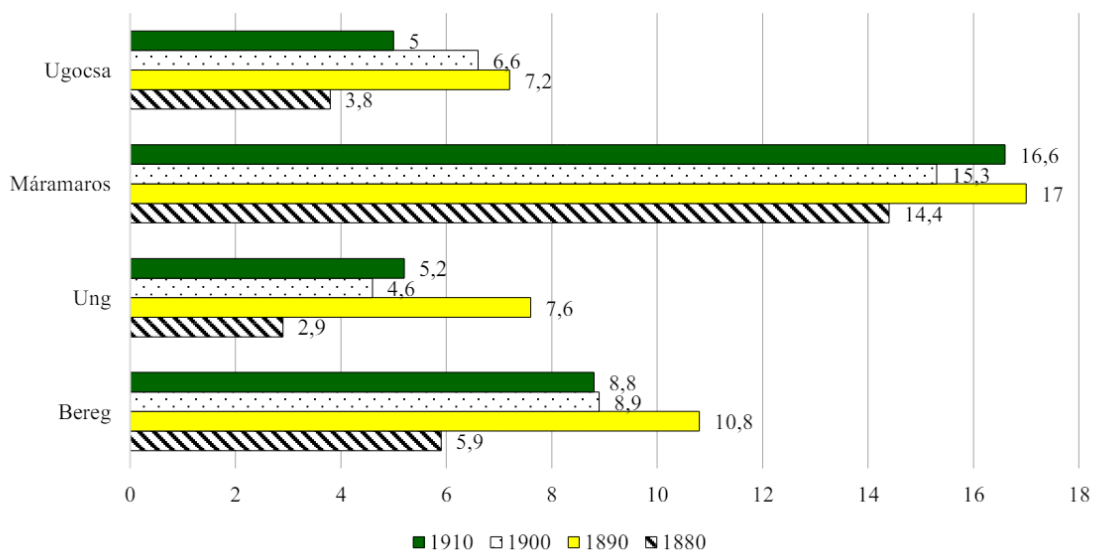
A dualizmus időszakában végig csak a nyelvi kérdések adtak fogódzót a nemzetiségi viszonyok megállapításhoz. Az anyanyelv mellett a népszámlálások mindig kérdezték a nyelvismeretet is, amely az anyanyelven kívüli nyelvtudást jelentette. Az 1880. évi népszámláláson ez az anyanyelvi kérdés alkérdése volt, azt követően önálló kérdéssé vált, de az 1990. évi népszámlálásig közvetlenül kötődött az anyanyelvi kérdéshez, kiegészítette azt. Az 1880. és 1890. évi népszámláláson még a hazai nyelvismeretre vonatkozott a kérdés, a nem hazai nyelvekre vonatkozó válaszokat pedig a „még külföldi nyelven” beszélők csoportjába sorolták (Lajtai 2020: 550).

Miként az azt megelőző évtizedekben rendszeresen, 1900-ban népszámlálást tartottak Ausztriában és Magyarországon. Az összesített statisztikai adatokból kitűnt, hogy a Monarchia kerekén 49 milliós népességének csupán 23,4%-a volt német, 19,6%-a magyar, a fennmaradó 57% pedig kilenc nemzet között oszlott meg úgy, hogy csak a csehek részesedése volt fölülte a 10%-nak. Különös képlet volt ez akár Nyugat-Európa nemzeti államaival, akár Kelet-Európa soknemzetiségű birodalmával egybevetve. További kuriozitás volt, hogy a tizenegy nemzet közül csupán öt, mégpedig a magyar, a cseh, a szlovák, a horvát és a szlovén élt teljes létszámával a Monarchia határain belül, a többi – az osztrák-német, a lengyel, az ukrán, az olasz, a román és a szerb pedig – a birodalom határai mentén kialakult, vagy alakulóban lévő nemzeti államok etnikai közösségéhez tartozott (Diószegi 2000: 7).

A dualizmus kori magyarországi népszámlálások érdekességei között tarthatjuk számon például azt, hogy ezek a cenzusok hogyan járultak hozzá a kutatásunk – és ezzel dolgozatunk – egyik alapvető kérdéseként kezelt dologhoz: az etnolingvisztikai csoportok kategorizálásához.

A Magyar Királyságban a dualista korszakban szervezett népességösszeírások során a jelentős hányadában jiddis anyanyelvű, izraelita hitű zsidó lakosságot rendre a német anyanyelvűek között rögzítették, mert a magyar hatóságok nem ismerték el önálló nyelvként a jiddist (Csernicskó 2013: 17–18). Nyilván részben ez magyarázza, hogy a dualizmus kori népszámlálások mind a négy, alapvetően a mai Kárpátalja területét kitevő vármegyében – vagyis az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyében – viszonylag jelentős

német anyanyelvű lakosságot mutattak ki. Máramarosban például 1910-ben 16,6% volt a német ajkúak aránya (4. ábra).

4. ábra. A német anyanyelvűek aránya az egykori Magyar Királyság Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéiben 1880 és 1910 között (Csernicskó-Fedinec 2018: 166)

Más etnikai és nyelvi csoportok kapcsán is korrigálták az adatokat, befolyásolva ezzel a népszámlálás adatsorait. A cigány (roma) lakosság által beszélt cigány nyelve(ke)t sem ismerték el hivatalos nyelvként a census megrendelői, ezért a népszámlálási adatfelvételkor a cigány nyelvek beszélői az „egyéb”-nek nevezett kategóriába kerültek a táblázatokban. Az is érdekes, hogy a nyelvileg asszimilálódott cigányokat egyáltalán nem vették figyelembe az anyanyelvet rögzítő korabeli censusok során, hiszen ha a roma etnikai csoporthoz tartozók például magyar anyanyelvűnek vallották magukat, akkor a „magyar” csoportba kerültek besorolásra, és ezzel jelentősen csökkent a népszámlálási adatokban a romák száma és aránya.

Érdekes azonban, hogy az 1890-es népszámlálás idején a fentiekkel ellentétben mégis kimutatták a „cigány” anyanyelvűeket. Ekkor, vagyis 1890-ben a Magyaror Királyság területén 75.911 cigány anyanyelvűt rögzítettek. Ebből Bereg vármegyében 234, Máramarosban 479, Ugocsában 184, Ungban pedig 328 élt (A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei I. rész). Az 1893. évi országos cigány-összeírás adatait összefoglaló kiadvány szerint „Az összeírás számadatait tekintve mindenekelőtt meglepő a cigányok általános nagy száma: 274.940, a mi háromszorosa annak, a hány cigány anyanyelvűt az 1890-iki népszámlálás megállapított. (...) De a

népszámlálás csak a cigány anyanyelvűeket vette számba, a cigány összeírás pedig a cigány származásukat”.

Az összeírt cigányság etnikai és nyelvi jellemzőiről ezt tudjuk meg a kötetből: „A cigány származás és eredet megállapítása rendszerint nem ütközik tulságos nehézségekbe. A közvélemény, a nép tudata rendesen igen biztosan evidenciában tartja a cigány eredetűeket, s ezeknek elég határozott ismerve az anthropologiai jelleg, inkább mint a nyelv, mely az általános népszámlálások adataiban, mint a cigányság egyedüli kriteriuma szerepel. Pedig (...) a cigány anyanyelvűek jelenleg még harmadrészét sem teszik az összes cigányságnak, míg a cigányul nem tudók több mint felét. Ha e két tételt összegezzük és az összes létszámból levonjuk, a maradék azon cigányok számát mutatja, kiknek az anyanyelvük nem a cigány, de a kik tudnak cigányul is; ezek az összes cigányságnak mintegy 20%-át teszik.”⁴

Az akkori összeírás során használt módszertani leírásából világosan kiderül az is, hogy a kérdezőbiztosoknak kiadott utasítás szerint „Anyanyelv gyanánt nem kell szükségképen cigányt bejegyezni, ha valamely cigány magyarnak, tótnak, németnek, stb. vallja magát, akkor magyar, tót, vagy német anyanyelvűnek kell leírni”.

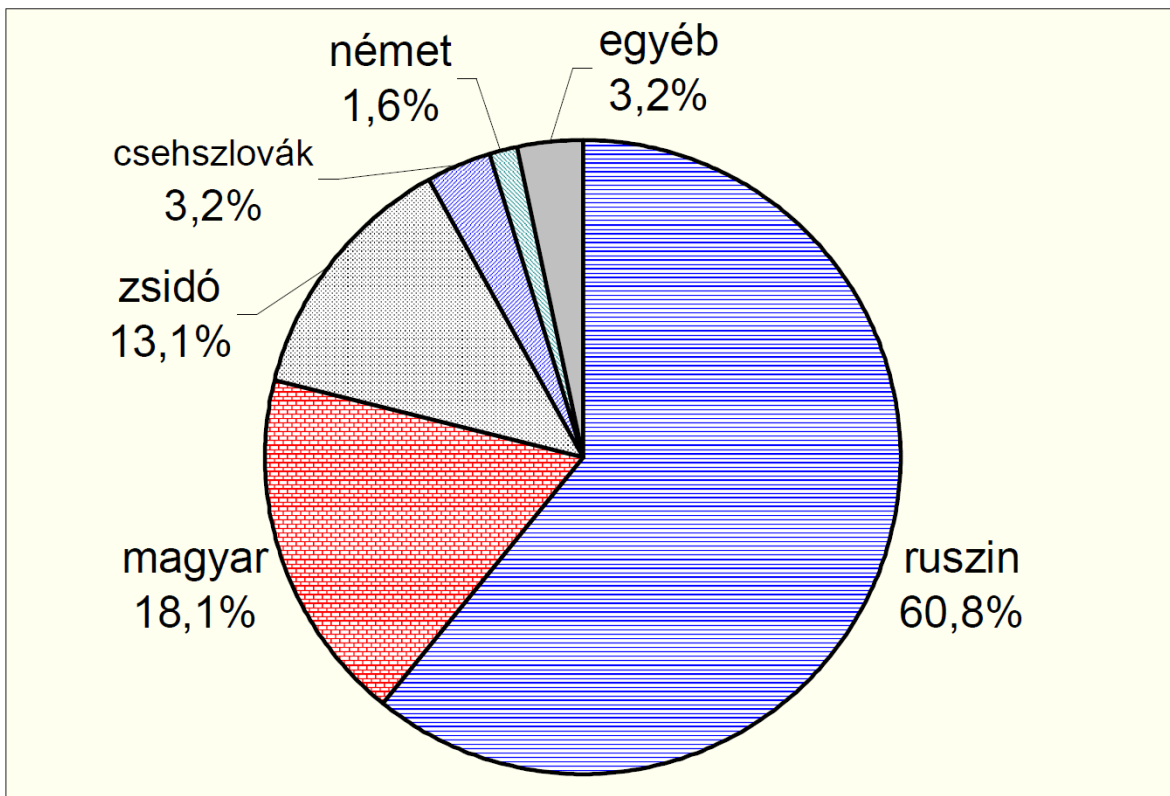
3.2. A csehszlovák korszak népszámlálásai (1920–1931)

Az első világháborút követően újonnan létrejövő országok egyike az 1918. október 28-án Prágában kikiáltott Csehszlovák Köztársaság volt. A mostani Kárpátalja területe Podkarpatszka Rusz néven is ezen ország fennhatósága alá került.

A Csehszlovákiában lezajlott 1921-es népszámlálást az ország Nemzetgyűlése által 1920. április 8-án elfogadott 256/1920. sz. törvénycikk rendelte el. A törvény rendelkezett arról, hogy a népszámlálást 1920. november 1. és 1921. március 31. között kellett mindenütt, így a ma Ukrajna részét képező Kárpátalján is levezényelni.⁵

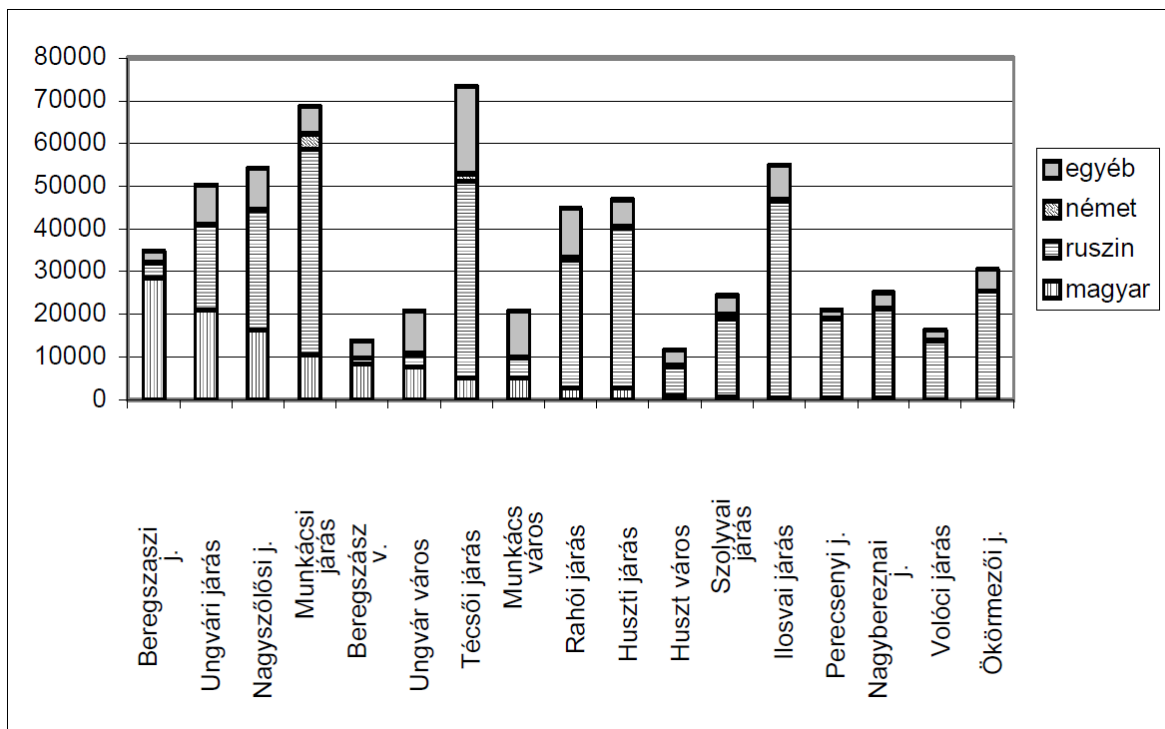
⁴ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények Új Folyam IX. kötet, 1895.

⁵ <https://library.hungaricana.hu/hu/collection/KarpataljaiNepszamlalas1921/>

4. ábra Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1921-ben. (Molnár-Molnár D. 2005: 16)

Az 1921-es népszámlálás adatai szerint a különböző nyelvi csoportok között a ruszinok voltak a legnagyobb csoport, őket követték a magyarok, majd a csehek és a németek. A ruszinok az ország ezen részében a lakosság jelentős részét alkották, a magyarok pedig, különösen az elszakított területeken, jelentős kisebbséget képeztek, amelynek tagjai szintén az ország kulturális és gazdasági életében aktív szerepet vállaltak.

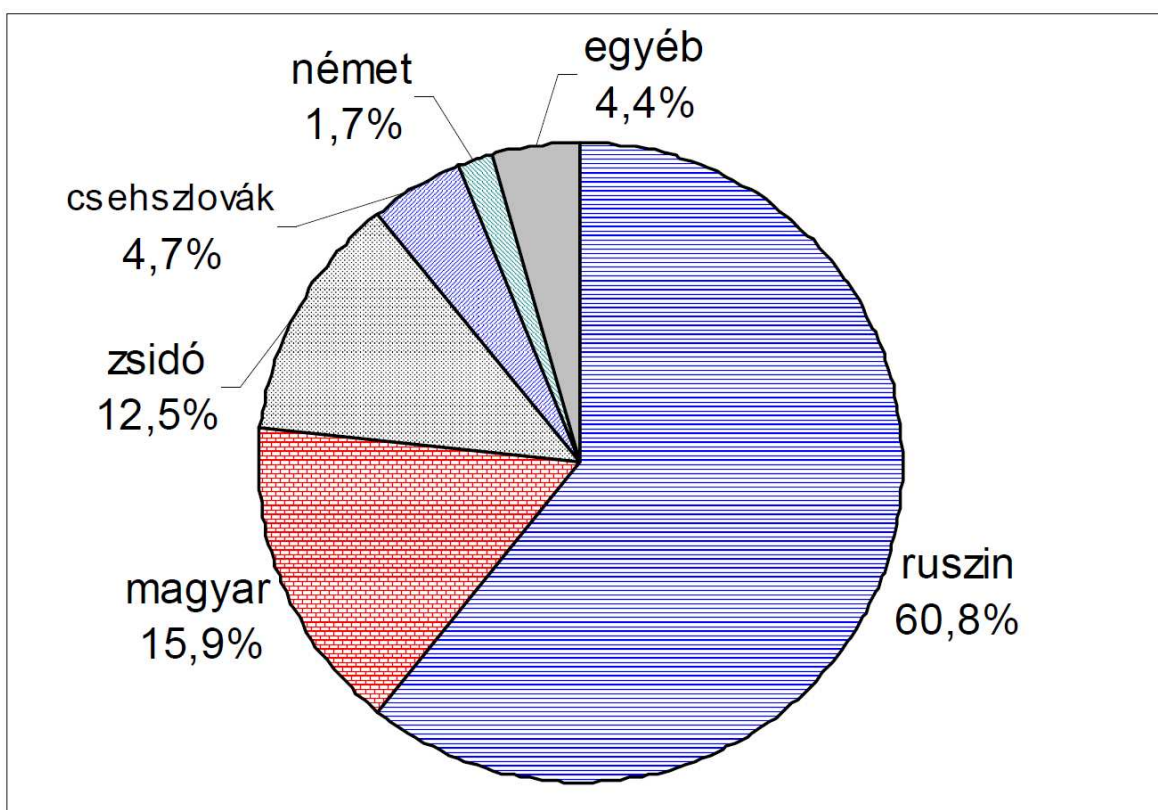
5. ábra Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1921-ben a mai közigazgatási egységek határain belül. (Molnár-Molnár D. 2005: 17)

Az 1921-es népszámláláson a „cigányok” voltak az egyetlen csoport, akiktől kötelező volt etnikai hovatartozásukat és nyelvüket is deklarálniuk. Az ezt követő évben létrehozott Zentralevidenz (központi nyilvántartás) később a nemzetiszocialista rezsim alapjául szolgált az osztrák romák rendszerszintű üldözéséhez és meggyilkolásához. 1939-ben, miután Ausztriát bekebelezte a Német Birodalom, a válaszóknak büntetés terhe mellett kellett igazat mondaniuk etnikai hovatartozásukról (Volkszugehörigkeit), és adott esetben nagyszüleik zsidó származásáról. Mindannyian tudjuk, milyen drámai következményekkel járt ez az érintettek számára (Busch 2016: 15). Az 1921. évi csehszlovák népszámlálás eredményeivel mind a csehszlovákiai magyar pártok, mind a magyar sajtó, mind pedig az egész magyar közvélemény egyöntetűen elégedetlenek voltak (Popély 1989: 57), és azt sérelmezték, hogy tendenciózusan csökkentette a kisebbségek, köztük a magyarok számát és arányát.

A következő népszámlálást 1930-ban tartották a vidéken, szintén csehszlovák fennhatóság alatt. Az 1930. június 26-án elfogadott 86. sz. kormányrendelet határozta meg a népszámlálás lebonyolításával kapcsolatos gyakorlati teendőket. A kormányrendelet 21. paragrafusában a nemzetiség meghatározásának szabályait rögzítette: „A nemzetiség rendszerint az anyanyelv alapján jegyeztetik be. Más nemzetiséget, mint azt, amelyet az anyanyelv tanúsít, csak akkor lehet bejegyezni, ha a megszámlált személy anyanyelvét sem

családjában, sem háztartásában nem beszéli, és a másik nemzetiség nyelvét tökéletesen bírja. A zsidók azonban mindig vallhatják magukat zsidó nemzetiségűeknek. Bejegyezni csupán egyetlen nemzetiséget szabad. Ha valaki két nemzetiséget vall be, vagy egyet sem, akkor nemzetiségét anyanyelve alapján jegyzik be (Molnár D. 2018: 15–16.).

Az 1930-as népszámlálási adatok szerint a ruszin nyelvet beszélők száma tovább nőtt, míg a magyar és német nyelvű lakosság aránya csökkent. Az adatok szerint a ruszinok a lakosság mintegy 80%-át tették ki, míg a magyarok és a németek együttesen a lakosság körülbelül 15%-át alkották. A cseh nyelvű lakosság aránya elhanyagolható volt, ami a cseh kormányzatnak a cseh nyelv terjesztésére irányuló politikájának korlátait mutatja (Jarnecki–Palinczak 2014).

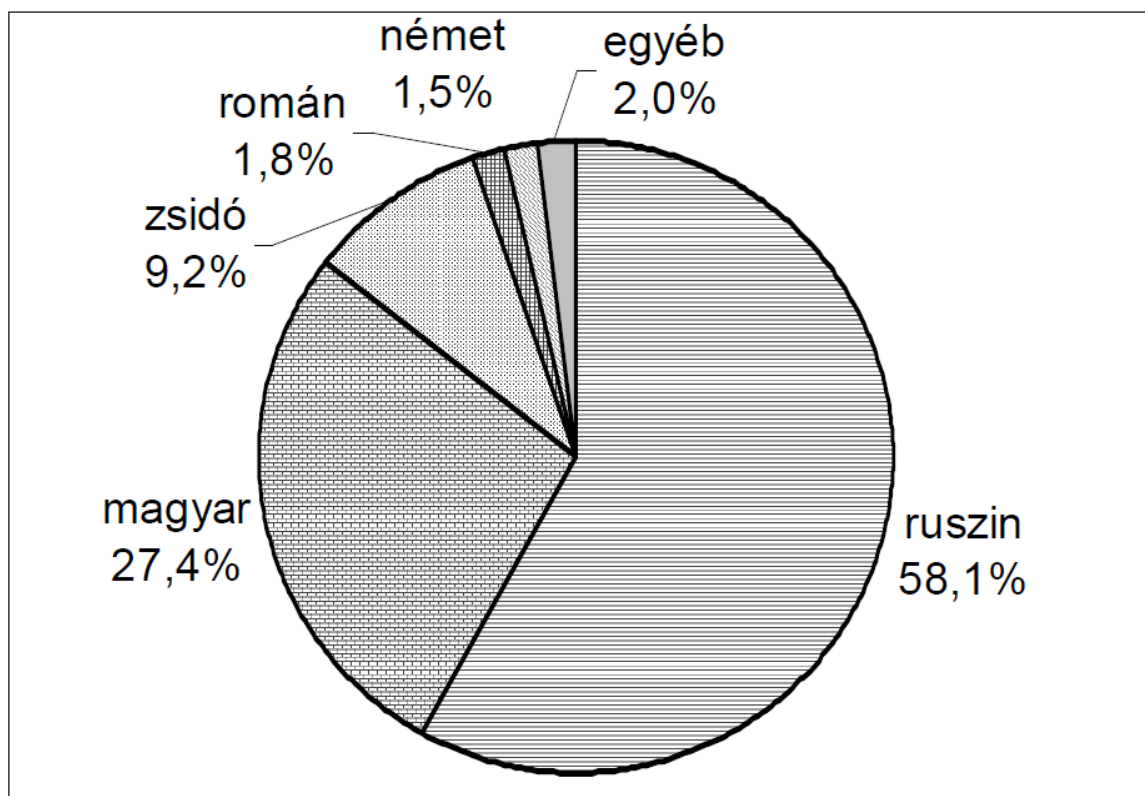
6. ábra Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1930-ban. (Molnár-Molnár D. 2005: 17)

A csehszlovák korszak népszámlálásai kapcsán érdemes megemlíteni a „csehszlovák nemzetiség” és a „csehszlovák nyelv” fogalmát. A csehszlovák mint etnolingvisztikai kategória azért jelent meg ebben a korszakban, mert a nemzetállami ideológia jegyében szükség volt egy olyan államalkotó nemzet „kialakítására”, konstruálására, amely az egykori Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött új államban, a Csehszlovák Köztársaságban többséget alkotott.

A népszámlálási adatokat és különösen a csehszlovák alkotmány és nyelvtörvény által biztosított nyelvi jogok gyakorlását jelentősen befolyásolta az, hogy a csehszlovák hatóságok a törvényekben előírt 20 százalékos arány meghatározásakor csak és kizárólag a csehszlovák állampolgárokat vették figyelembe, a hontalanokat vagy más állampolgárságúakat nem. És annak ellenére, hogy Csehszlovákia aláírta az első világháborút lezáró békeszerződést, és vállalta az abban az állampolgárság megadására vonatkozó előírásokat, utólag mégsem fogadta el a szerződésnek az állampolgárságra vonatkozó azon rendelkezéseit, melyek szerint automatikusan megadja az állampolgárságot a területén élőknek. Ezzel az adminisztratív lépéssel a Csehszlovák Köztársaság jelentősen csökkentette az ország lakosságának etnikai és nyelvi heterogenitását.

3.3. Az 1941. évi magyar népszámlálás

Magyarország az 1939-ben visszaszerzett Kárpátalja területén 1941-ben szervezett népszámlálást, amely felmérte a nemzetiségi és az anyanyelvi összetételt is. Az 1941. évi magyar népszámlálás fontos történelmi dokumentum, amely betekintést nyújt abba, hogyan alakult Magyarország népessége és demográfiai szerkezete a második világháború kezdetén. Ez a népszámlálás különösen jelentős, mivel az 1930-as évek végén és a 40-es évek elején történelmi és politikai változások sorozata zajlott, beleértve a területi revíziókat is, amelyek jelentősen befolyásolták a népesség szerkezetét. A lakosság száma a két népszámlálás közötti időszakban több mint százezer fővel gyarapodott, így 1941-re elérte a 853 949 főt, ami 119 700 fős gyarapodást jelentett. A legnagyobb arányban a keleti járások területe növekedett. Így a Rahói járás területének népessége 23,4%-kal, a Técsői járás területén 22%-kal (Molnár D. 2018: 96).

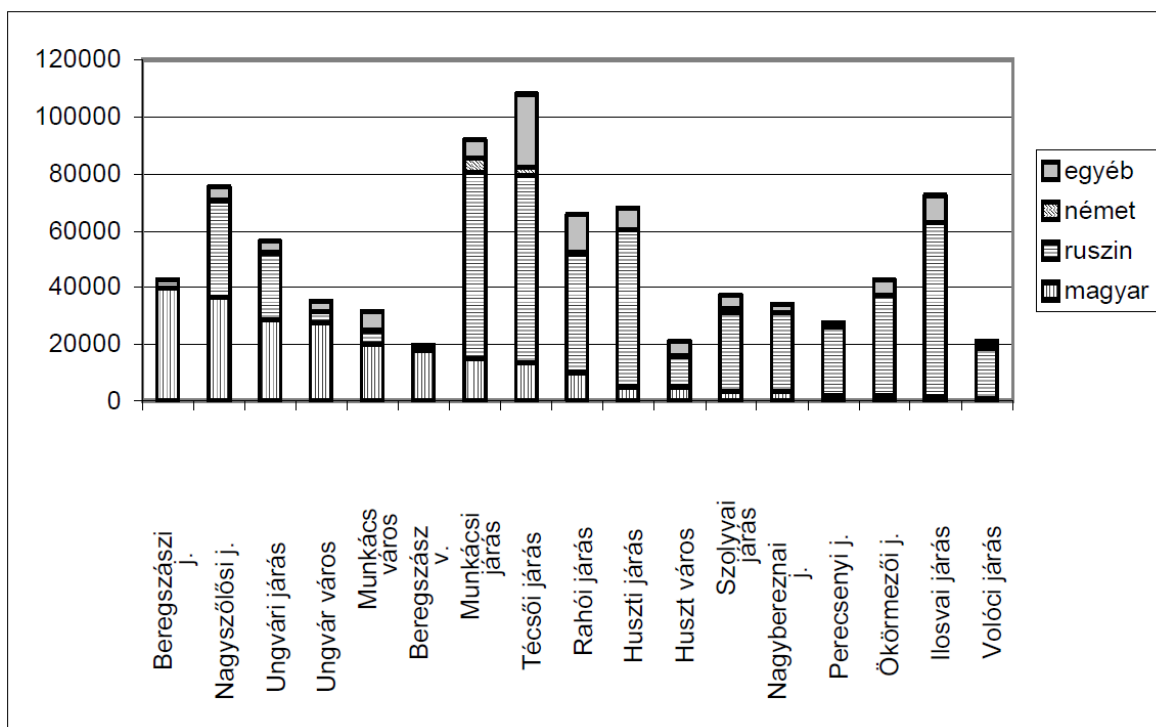

7. ábra Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1941-ben. (Molnár-Molnár D. 2005: 19)

Végrehajtását nagyban befolyásolta Magyarország részvétele a második világháborúban. Bár a háború Magyarországot egyelőre közvetlenül nem érintette, a gazdasági és társadalmi folyamatokban már jelentkezett a hatása. A legnagyobb változást az ország területi gyarodása jelentette, amely alapján a népszámlálás megnövekedett területen élő lakosságot és a háborús konjunktúra következtében módosuló társadalmi-gazdasági helyzetet regisztrálhatott, az adatok kiaknázását azonban a háború lehetetlenné tette. Az adatfeldolgozás ugyan lényegében megtörtént, de a publikációra csak jóval később (1947-ben, illetve az 1970-es, 1980-as években) kerülhetett sor, így a népszámlálás anyaga főleg történeti statisztikai értéket képviselt. (Lakatos 2024: 369)

Thirring Lajos (1981: 49) statisztikus így indokolta a nemzetiségi kérdés megjelenését az 1941-es népszámlálás felvételi ívein: „A magyar népszámlálások az anyanyelv és a nyelvismeret egymást kiegészítő rendszeres és következetes kérdésével s ezen a kettős alapon nyert válaszok szinte túlságosan részletesen kiépített feldolgozásával s ezenfelül az adatoknak igen bő tartalmi és területi részletezésben való közreadásával nemzetközi tekintetben is csaknem egyedül álltak. Minthogy az átmenetileg megnagyobbodott országterületen az etnikai népösszetétel jóval kevertébbé vált, mint volt a meglehetősen egyszínű, ún. trianoni Magyarországon, az anyanyelvi és nyelvismereti

jellemzőkön kívül – miniszterelnöki döntés értelmében és a minél teljesebb objektivitásra való törekvés jegyében s egyes külföldi példák figyelembevételével – ezúttal a nemzetiség bejegyzésére is külön /új/ kérdőpont szolgált.” (idézi: Gyimesi 2017: 99)

8. ábra Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek a nemzetiségi összetétele 1941-ben. (Molnár-Molnár D. 2005: 19)

Bár nem kapcsolódik közvetlenül az 1941. évi cenzenhez, mégis nagyon jól jelzi, milyen módon lehet manipulálni, kozmetikázni, vagy – nem ennyire negatív szóhasználattal: alakítani – az etnikai és nyelvi kategóriákat az, ahogyan a két világháború közötti Magyarország a mai Kárpátalja területén élő szláv lakosság kérdését kezelte.

A régióban élő szláv nép megnevezése, etnikai besorolása számos vitát váltott ki még a korabeli magyar parlamentben és kormánykörökben is. Egyed István, az akkori miniszterelnök, Gróf Teleki Pál jogásza a következőképpen foglalta össze a miniszterelnökség egyik ülésén a Kárpátalja keleti szláv népének megnevezésével kapcsolatban elhangzott véleményeket: „A világháború előtt és alatt általában a rutén elnevezés volt a hivatalos. A[z 1918. évi Ruszka Krajna] néptörvény ’ruszin (rutén)’ megjelölést használ. A cseh-szlovák uralom alatt jött szokásba az orosz, kisorosz szóhasználat, de újabban az ukrán elnevezést is be akarják csempészni. [...] A nép elnevezés szempontjából a nemzetközi helyzetnek is jelentősége lehet. Amiképpen már csak Lengyelországra való tekintettel is, vagy egy esetleg létesülő Ukrajna miatt nem lenne kívánatos az ukrán szó használata, – véleményem szerint éppúgy megfontolandó az orosz

szónak valamilyen változatban való alkalmazása is. Nekünk azt kell kidomborítani, hogy ez a nép egy teljesen külön nyelvet beszélő, más népektől független nép, s ebből a szempontból a háború előtti rutén elnevezésnek sok előnye van; rutének ti. más országokban nincsenek. A magyarorosz elnevezés viszont a magyar néppel való testvériséget juttatja kifejezésre.” Majd, mintegy szintézisbe foglalva az elhangzottakat és lezárva a vitát, hozzátette: „Ez a kérdés is tulajdonképpen el van döntve. Az 1939/VI. tc. ugyan csak Kárpátalja lakosairól beszél, de a 6.200/1939. M. E. rendelet már a magyar-orosz elnevezést használja.”⁶

A „magyar-orosz” kifejezés azonban nem volt egyértelműen elfogadott az országos politikusok körében. Az egyik Kárpátaljáról származó országgyűlési képviselő, Korláth Endre a Képviselőház 1939. december 1-jei ülésén erről a kérdéstről így szólt beszédében: „Északkeletén az Erdőskárpátokban él az a nép, amelyet a legutóbbi ideológia szerint magyaroroszoknak mondanak. (...) Én a magyarorosz kifejezést nagyon szerencsésnek tartom és rögtön megmagyarázom, hogy miért. Ezt a szót tulajdonképpen nem most találták ki, ez a szó Moszkvában, Pétervárott és általában az Oroszbirodalomban régen ismert, uhroruszinnak mondták. (...) [...] A magam részéről csak annyit akarok mondani, hogy ezt a szót: magyarorosz, nagyon szívesen látom és pedig egyszónak írva, mert én azt a magyaroroszt akarom látni és üdvözlöm testvérként, aki egytestben és egylélekben magyar is és orosz is, vagy orosz is és magyar is együtt, nem elválasztójellel, nem összekötő jellel, mert az az összekötő jel már veszedelmes lehet. Az lehet két milliméter, de lehet 350 kilométer is, lehet olyan összekötőjel, amelynek első része a magyar Budapesten, a második része pedig az orosz Verhovinákon nyilvánul meg. Nekem olyan magyaroroszra van szükségem, aki magyarorosz maga egy összetett szóban, vagyis egytestben egylélekben magyar is és orosz is együtt.”⁷

Ezek az idézetek is azt mutatják, hogy nem ritkán nem a népszámlálások, hanem a politikusok döntenek arról, ki melyik nép tagja vagy milyen nyelv beszélője lesz.

3.4. A szovjet korszak cenzusai (1959–1989)

A II. világháborút követően Ukrajna mai területe teljes egészében a Szovjetunió része lett. A szovjet időszak első népszámlálását Kárpátalján 1959-ben tartották. Ezt követően közel tízévente voltak népszámlálások, amelyek – az ország korábbi gyakorlatának

⁶ Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10734/23.

⁷ Az országgyűlés Képviselőházának 61. ülése 1939. december 1-én. Képviselőházi napló, 1939. III. kötet. 587. old.

megfelelően – kiterjedtek a nemzetiségre és az anyanyelvre is (Cserniczkó–Molnár 2015: 47).

A census eszmei időpontja 1959. január 14-ről 15-re váltó éjféli. A kérdőívek kitöltése lekérdezések segítségével történt, az ezt követő tíz napon pedig a kontroll ellenőrzések zajlottak. A népszámlálás regisztrálta a jelen lévő és az állandó lakosságot is (Romancov 2008).

A népszámlálási lapokat a kérdezőbiztosok töltötték ki a lakóépületek és azon állami épületek bejárása folyamán, amelyekben emberek élhettek. A kérdőív 15 kérdésből állt, köztük: a családfőhöz való viszony, az állandó lakóhely helyszíne, az állandó lakóhelyen kívül tartózkodás ideje, nem, kor, családi állapot, nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság. A nemzetiség és anyanyelv meghatározása önbevalláson alapult. A vizsgálatot az 1939-es módszertan alapján végezték. A népszámlálás lehetővé tette, hogy eredményeit ne csak az irányítási és demográfiai kutatásokban, valamint a társadalmi-gazdasági előrejelzésben használják fel, hanem a háborús demográfiai veszteségekre vonatkozó információk tanulmányozására is (Lukasyszhen 2020: 27).

Az 1970-es szovjet népszámlálás eszmei időpontja szintén január 14-ről 15-re váltó éjféli időpont volt. A népszámlálási lapon 18 kérdés szerepelt, az 1959-es népszámláláshoz képest belekerült az állandó lakóhelyen kívül tartózkodás okára vonatkozó kérdés, rákérdeztek a második beszélt nyelvre is. Új kérdés volt a lakóhely megváltoztatásának okára vonatkozó kérdés is.¹³ A szovjet időszak következő népszámlálását 1979. január 17-i dátumra vonatkozólag datálták, ám az összeírás január 24-ig tartott. Új kérdések jelentek meg a számlálólapon (a megszült gyermekek számáról, a száz évnél idősebb egyének születési dátumáról, lakóhelyéről), némelyiket pedig pontosították.

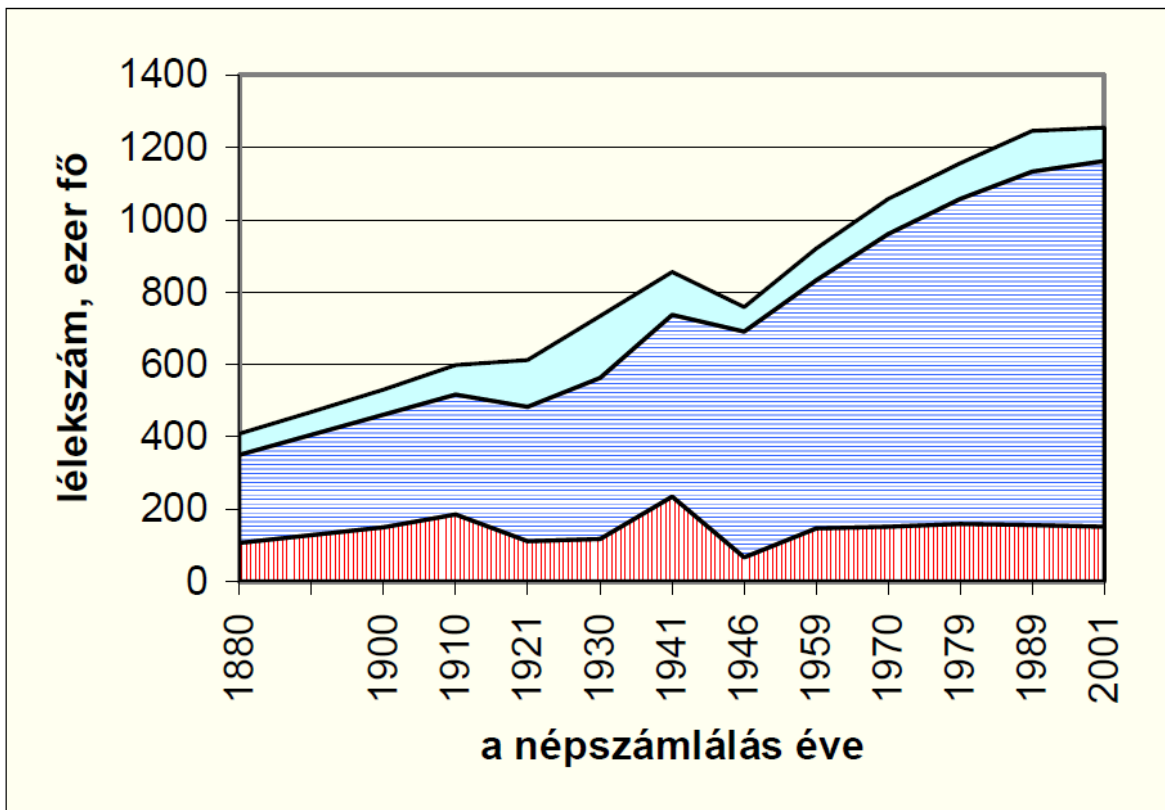
Az utolsó szovjet népszámlálást 1989-ben, január 12-én tartották. Az 1979-es népszámláláshoz képes kilenc új kérdés kapott helyet a kérdőíven, melyek közül hét a lakhatási feltételekkel volt kapcsolatos. A népesség mozgásának mélyebb tanulmányozása érdekében megjelent a születés helyére vonatkozó kérdés. Továbbá bővült a végzettséggel kapcsolatos kérdések köre is. Az összeírás adatait csak az 1990-es évek végén kezdték publikálni, de a települési szintű adatok csak az évtized végén váltak hozzáférhetővé a kutatók számára (Molnár D. 2018: 18).

3.5. Az első és mindmáig egyetlen ukrán népszámlálás (2001)

Az utolsó szovjet időszakbeli népszámlálás 1989 előtt került megvalósításra, azaz még Ukrajna függetlenségének kikiáltása előtt. Az évek során eredményei nemcsak elveszítették aktualitásukat, hanem ami még fontosabb, nem tükrözték a szocio-politikai környezetben végbement változásokat, amelyek a lakosság bizonyos szocio-demográfiai és migrációs viselkedését alakították ki, meghatározva a népesség jelenlegi trendjeit és földrajzi eloszlásának változásait. Ezen összetett folyamatok átfogó elemzésének szükségessége friss statisztikai adatokat igényelt, melyek csak népszámlálással nyerhetők ki. Figyelembe véve ezeket a szempontokat, az első nemzeti népszámlálás célja az újjászületett ukrán társadalom színes képének rögzítése volt, a társadalmi-gazdasági helyzet objektív adatainak előállítása, valamint az elmúlt évek jelentős változásainak életminőségre és a lakosság különböző rétegeinek jólétére gyakorolt hatásának értékelése.

1. táblázat A Kárpátalja területén élő népesség, valamint a két fő nemzetiség számának és arányának alakulása látható 1880 és 2001 között, a népszámlálások adatai alapján. A normál betűtípussal szedett adatok a nemzetiséget, míg a dőlt betűsök az anyanyelvet jelölik. (Központi Statisztikai Hivatal, 1996; Kocsis, 2001, Molnár-Molnár D. 2005: 9).

Év	Összlakosság	Ukránok (ruszinok)		Magyarok		Egyebek	
		Száma	%	Száma	%	Száma	%
1880	408 971	<i>244 742</i>	<i>59,8</i>	<i>105 343</i>	<i>25,8</i>	<i>58 886</i>	<i>14,4</i>
1900	529 993	<i>312 198</i>	<i>58,9</i>	<i>149 381</i>	<i>28,2</i>	<i>68 414</i>	<i>12,9</i>
1910	598 863	<i>331 625</i>	<i>55,4</i>	<i>184 287</i>	<i>30,8</i>	<i>82 951</i>	<i>13,9</i>
1921	612 442	<i>372 523</i>	<i>60,8</i>	<i>111 052</i>	<i>18,1</i>	<i>128 867</i>	<i>21,0</i>
1930	733 956	<i>447 127</i>	<i>60,9</i>	<i>116 548</i>	<i>15,9</i>	<i>170 281</i>	<i>23,2</i>
1941	854 772	<i>502 329</i>	<i>58,8</i>	<i>233 840</i>	<i>27,4</i>	<i>118 603</i>	<i>13,9</i>
1946	758 700	<i>624 400</i>	<i>82,3</i>	<i>66 000</i>	<i>8,7</i>	<i>68 300</i>	<i>9,0</i>
1959	920 173	<i>686 464</i>	<i>74,6</i>	<i>146 247</i>	<i>15,9</i>	<i>87 462</i>	<i>9,5</i>
1970	1 056 799	<i>808 131</i>	<i>76,5</i>	<i>151 949</i>	<i>14,4</i>	<i>96 719</i>	<i>9,2</i>
1979	1 155 759	<i>898 606</i>	<i>77,8</i>	<i>158 446</i>	<i>13,7</i>	<i>98 707</i>	<i>8,5</i>
1989	1 245 618	<i>976 749</i>	<i>78,4</i>	<i>155 711</i>	<i>12,5</i>	<i>113 158</i>	<i>9,1</i>
2001	1 254 614	<i>1 010 127</i>	<i>80,5</i>	<i>151 516</i>	<i>12,1</i>	<i>92 971</i>	<i>7,4</i>

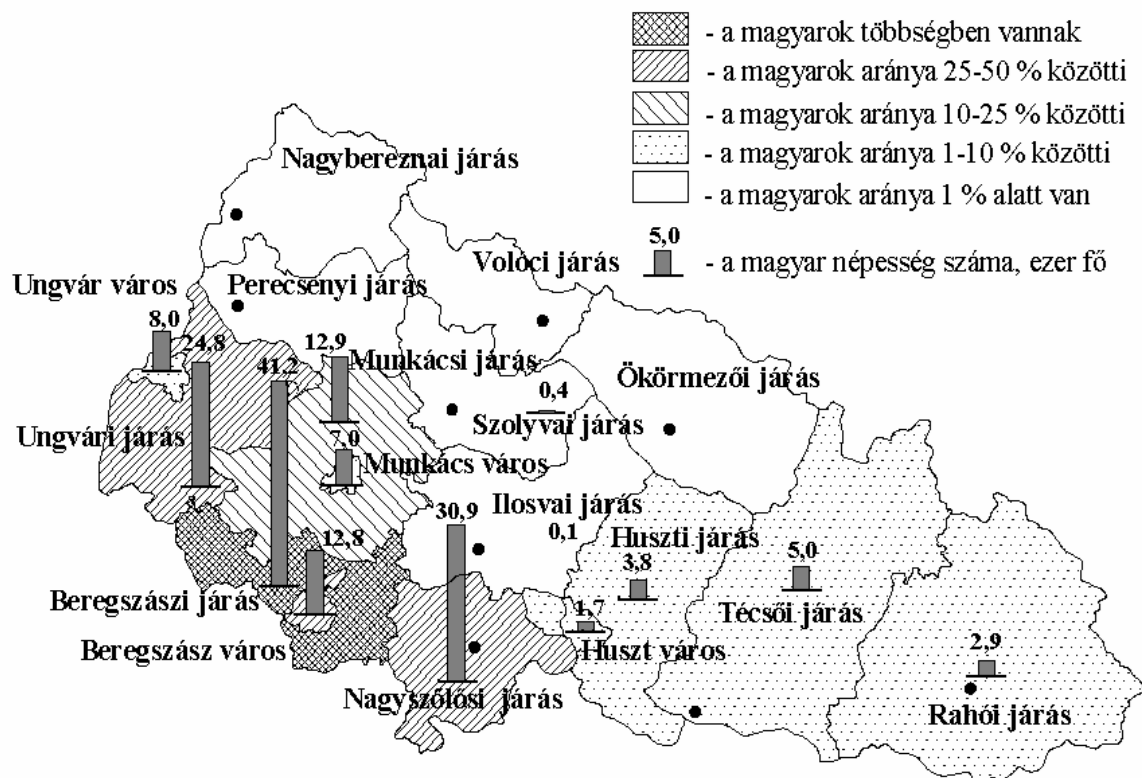

9. ábra A Kárpátalja mai területén élő össznépesség, illetve a két fő nemzetiség számának alakulása 1880 és 2001 között a népszámlálások és az 1946-os összeírásadatai alapján. A magyarok számát függőlegesen, az ukránokét vízszintesen vonalazott terület jelöli. (Molnár-Molnár D. 2005: 9)

A 2001-es népszámlálásra nagy szükség volt, mivel az előző, szovjet időben végzett adatgyűjtések már nem tükrözték hűen a társadalom aktuális állapotát. Az önálló Ukrajna kialakulása és a politikai átmenet időszaka alapvető változásokat hozott a demográfiai viszonyokban is. A független Ukrajna statisztikai rendszereinek ki kell fejleszteniük saját módszertanukat, mely megfelel a nemzetközi standardoknak és képes szolgáltatni a kormányzati döntéshozatalhoz szükséges megbízható adatokat. A népszámlálás így egy kulcsfontosságú eszköz lett az ország szociális és gazdasági politikájának formálásában.

Az első önálló népszámlálás különösen nagy hangsúlyt fektetett a nemzeti identitás és etnikai hovatartozás kérdéseire, amelyek a függetlenség óta érzékeny témák voltak. Az adatgyűjtés során külön figyelmet fordítottak a kisebbségek helyzetére, így próbálva elősegíteni a társadalmi integrációt és csökkenteni a különböző csoportok közötti feszültségeket. A népszámlálás eredményei hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzat jobban megértse és kezelje a demográfiai változásokat, amelyek hosszú távú hatással bírnak az ország politikai és gazdasági stabilitására (Vlasenko et al 2004: 8).

Az 2001-es népszámlálás elsődleges célja volt, hogy hiteles képet adjon az akkori Ukrajna demográfiai és szociális viszonyairól. Ez a népszámlálás lehetőséget nyújtott arra, hogy az ország kormánya pontosabb képet kapjon a lakosság eloszlásáról, életkörülményeiről és gazdasági helyzetéről. Az adatgyűjtés során különösen nagy hangsúlyt fektettek a lakosság etnikai összetételére, ami elengedhetetlen volt az ország etnikai sokszínűségének megértéséhez. Az adatok segítségével a kormány képes volt jobban megtervezni és célzottabban megvalósítani a különböző társadalmi csoportokat érintő politikákat.

10. ábra A magyarság száma (oszlopdigrammjal jelölve) és aránya (kitöltéssel jelölve) Kárpátalján közigazgatási egységenként a 2001-es népszámlálás adatai alapján. (Molnár-Molnár D. 2005: 28)

Az adatgyűjtés módszertanának kialakítása során kiemelt figyelmet kapott a részletesség és az adatok minősége. A népszámlálás előkészítése során számos kihívással kellett szembenézniük a szakembereknek, többek között a kérdőívek tervezésével, az adatgyűjtő személyzet kiképzésével és a logisztikai feladatok megoldásával. A folyamat során az országos statisztikai hivatal szoros együttműködésben dolgozott nemzetközi szervezetekkel és más országok statisztikai hivatalaival, hogy biztosítsák a nemzetközi standardoknak való megfelelést.

A népszámlálás eredményeinek feldolgozása és elemzése hosszú időt vett igénybe, de a végleges jelentés fontos betekintést nyújtott Ukrajna társadalmi-gazdasági állapotába. Az adatok alapján készült elemzések és tanulmányok segítették a kormányt és a helyi önkormányzatokat a hatékonyabb közszolgáltatások tervezésében és a társadalmi igazságosság előmozdításában.

A népszámlálás során gyűjtött információk lehetővé tették a tudományos kutatások számára is, hogy mélyebb betekintést nyerjenek Ukrajna demográfiai változásainak dinamikájába. Kutatók és demográfusok számára ez az adatbázis alapul szolgált a népesség öregedési tendenciáinak, a migrációs minták elemzésének és a városiasodás hatásainak tanulmányozásához. Az így nyert ismeretek hozzájárultak a tudományos közösség megértéséhez és a társadalmi változásokra való reagálás képességéhez.

2. táblázat Az anyanyelven kívül egyéb nyelvet is beszélők száma Kárpátalján nemzetiségenként és nyelvenként a 2001-es népszámlálás eredményei alapján (fő) (Molnár-Molnár D. 2005: 50)

Nemzetiség	Az anyanyelvén kívül az adott nyelven beszélők aránya, fő								Nem beszél egyéb nyelvet
	saját nemzete nyelve	ukrán	magyar	orosz	angol	német	francia	egyéb	
ukránok	6 647	–	31 352	66 330	6 363	3 306	864	11 342	695 425
magyarok	2 518	68 896	–	46 098	973	537	132	1 342	62 555
románok	91	7 770	218	12 063	2	3	27	48	15 791
oroszok	1 613	23 088	1 198	–	1 078	410	50	688	5 871
cigányok	83	4 606	1 157	1 634	0	1	0	83	7 927
szlovákok	1 260	3 114	1 252	1 724	90	41	4	123	694
németek	558	2 019	675	1 151	30	–	6	98	621
beloruszok	140	1 004	31	489	22	14	0	30	255
egyebek	385	2 555	293	1 775	132	56	8	199	1 206
összesen	13 295	13 052	36 176	31 264	8 690	4 368	1 091	13 953	790 345

A 2001-es népszámlálás folyamán több mint 130 etnikai csoport jelenlétét rögzítették Ukrajnában, azonban a népesség eloszlásában két fő etnikai csoport – az ukránok és az oroszok – domináltak. A további 16 nemzet, amelyek népessége 30-300 ezer fő között mozgott, köztük voltak a fehéroroszok, moldovaiak, krími tatárok, bolgárok, magyarok, románok, lengyelek, zsidók, örmények, görögök, tatárok, cigányok, azerbajdzsánok, grúzok,

németek és gagauzok. A magyarok és románok elsősorban az egynemzetiségű falvakban koncentráltak Kárpátalján és Csernyivci megyében (Vlasenko et al 2004: 99).

3. táblázat Az anyanyelven kívül egyéb nyelvet is beszélők százalékaránya Kárpátalján nemzetiségenként és nyelvenként a 2001-es népszámlálás eredményei alapján (%) (Molnár-Molnár D. 2005: 51)

Nemzetiség	Az anyanyelven kívül az adott nyelven beszélők aránya, %								Nem beszél egyéb nyelvet
	saját nemzete nyelve	ukrán	magyar	orosz	angol	német	francia	egyéb	
ukránok	81,7	–	3,1	26,5	0,63	0,33	0,09	1,1	68,8
magyarok	56,5	46,7	–	30,5	0,64	0,35	0,09	0,9	41,3
románok	29,7	24,3	0,7	37,6	0,01	0,01	0,08	0,1	49,1
oroszek	63,1	80,9	3,9	–	3,48	1,32	0,16	2,2	18,9
cigányok	0,7	39,5	22,0	11,7	0,00	0,01	0,00	0,6	56,6
szlovákok	39,2	93,5	24,8	31,1	1,58	0,72	0,07	2,2	12,2
németek	31,5	93,3	19,7	33,8	0,84	–	0,17	2,7	17,3
beloruszok	14,5	79,9	2,0	55,9	1,43	0,91	0,00	1,9	16,6
egyebek	12,0	69,8	6,1	47,2	2,64	1,12	0,16	4,0	24,1
összesen	37,2	47,4	3,3	27,2	0,69	0,35	0,09	1,1	63,0

Azok, akik az automatizált feldolgozásra szánt népszámlálási dokumentumok előkészítésén dolgoztak, nemcsak az eljárásokat, hanem a 2001-es országos népszámlálás végrehajtásának és a népszámlálási dokumentumok rögzítésének utasításait is ismerniük kellett, valamint tisztában kellett lenniük a szótárak és táblázatok indexeinek ellenőrzésére és kódolására vonatkozó irányelvekkel. Az M.T. Rylskii Művészettudományi, Néprajzi és Etnológiai Intézet kidolgozott egy nemzetiségek és nyelvek szótárát, amelyet a releváns kutatóintézetekkel, minisztériumokkal, helyi kormányzati szervekkel, civil szervezetekkel és a nyilvánossággal folytatott megbeszélések után dolgoztak ki és hagyott jóvá egy bizottság a Nemzeti Tudományos Akadémián. Ezt a szótárát két formátumban állították össze: rendszerezett és ábécés formában (Vlasenko et al 2004: 56).

Az országos népszámlálás előkészítése során egyik fontos kérdés a különleges szótárak-indexek kidolgozása volt, amelyeket a kérdőívekben szereplő kérdésekre adott válaszok ellenőrzésére és kódolására használtak.

Az Ukrajna Oktatási törvénye, amelyet a Verhovna Rada 1996-ban hagyott jóvá, jelentős változásokat hozott az oktatási intézmények, az oktatási teljesítmények és a

minősítési fokozatok besorolásában. Ezért amikor 1997-ben megvalósult a pilótajellegű népszámlálás, az adatgyűjtők és a válaszadók komoly nehézségekkel szembesültek, amikor az oktatási teljesítményüket feltüntették. Az Országos Statisztikai Hivatal Statisztikai Kutatóintézete, az Oktatási és Tudományos Minisztérium szakembereivel együttműködve olyan útmutatókat készített ukrán nyelven, amelyek segítették a válaszadókat az oktatási teljesítményükről szóló kérdések megválaszolásában a 2001-es országos népszámláláson.

A nemzeti statisztikai adatok összehangolása a nemzetközi szabványokkal az volt a törekvés, hogy a munkaerő-felmérések során alkalmazott módszereket harmonizálják, különös tekintettel az ország teljes aktív népességének gazdasági tevékenységére és foglalkozásaira. Az Országos Statisztikai Hivatal Statisztikai Kutatóintézete elkészítette a Termelési típusok és tevékenységi területek kifejezésgyűjteményét egy olyan kódtípusú tevékenységi listával, amely teljesen kompatibilis volt a Gazdasági tevékenység típusainak osztályozása (NACE Rev.1) háromjegyű szimbólumaival és az ENSZ Nemzetközi üzleti ágazatok osztályozása (ISIC Rev.3) kétjegyű szimbólumaival. A foglalkozások kifejezésgyűjteményét az Országos Statisztikai Hivatal Statisztikai Kutatóintézete és az Ukrán Munkaügyi és Szociálpolitikai Minisztérium Szociális és Ipari Kapcsolatok Kutatóintézete fejlesztette ki az 1995. július 27-én jóváhagyott és bevezetett Foglalkozások osztályozása (Ä 003-95) alapján (No257). A kifejezésgyűjtemény megfelelt a 1988-as Nemzetközi foglalkozásos osztályozásnak (ISCO-88) a fogalmak, strukturális elvek és kulcsfontosságú jellemzők tekintetében. Mind rendszerezett, mind pedig abc-sorrendben készült útmutatóként. A kifejezésgyűjtemény két további listát tartalmazott:

- azoknak a foglalkozásoknak a listáját, amelyek jellemzőek bizonyos tevékenységekre, de nincsenek benne a Nemzeti foglalkozásos osztályozásban, és azoknak az analóg foglalkozásoknak a listáját, amelyek szerepelnek a kifejezésgyűjteményen belül;
- azoknak a foglalkozásoknak a listáját, amelyek nem hivatalos nevek, és ritkán fordulnak elő a gyakorlatban (és gyakran a háztartási szinten használják).

Mielőtt elkezdődött volna a munka, minden kódolót és népszámlálási iroda munkatársát képzésen vettek részt, ahol részletesen tanulmányozták a 2001-es országos népszámlálás végrehajtására vonatkozó útmutatót és a népszámlálási dokumentumok rögzítésének módszerét; a 2001-es országos népszámlálási dokumentumok előkészítésének eljárását az automatizált feldolgozáshoz, valamint az útmutatók-indexek hivatkozását a kérdőívekben rögzített válaszok kódolásához. A képzés során gyakorlati adatkódolást és ellenőrzést végeztek (Vlasenko et al 2004: 57).

Az adatok alapján a nyelvi sokféleség és a nyelvtudás kérdése kulcsfontosságú téma az 2001-es ukrán népszámlálás során. A népszámlálás során a válaszadók többsége, pontosabban 67,5%-a jelölte meg az ukrán nyelvet anyanyelvként, míg a maradék 29,6% az orosz nyelvet. Mindössze 2,5% válaszolta, hogy más nyelveket tekint anyanyelvnek. A nyelvi eloszlás jelentősen különbözött a városi és vidéki területeken; vidéken az ukrán nyelvet anyanyelvként beszélők aránya 85,8% volt, míg a városi területeken ez az arány csupán 58,5%. Az orosz nyelvet beszélők aránya városokban magasabb, 39,5%, míg vidéken csak 9,5%.

Ez az adat azt mutatja, hogy Ukrajnában jelentős nyelvi megoszlás figyelhető meg a városi és vidéki lakosság között, ami fontos tényező lehet a nyelvpolitika és a nyelvi jogok alakításában. A nyelvi sokféleség kezelése, különösen az anyanyelv védelme és támogatása, kiemelten fontos az etnikai kisebbségek, mint például a Kárpátalján élő magyarok számára, akik szintén részt vettek a népszámlálásban és külön kategóriát képeztek a nyelvi adatgyűjtés során.

Az adatok szerint Kárpátalján a magyar nyelvet anyanyelvként beszélők aránya 12,1% volt a 2001-es népszámlálás idején. Ez az adat fontos szempontot jelent a nyelvi és kulturális sokszínűség elemzésében, különösen a kárpátaljai magyar közösség nyelvi jogainak és identitásának megértése szempontjából. A magyar nyelvű közösség jelentős része a régióban koncentrálódik, ami kihívásokat és lehetőségeket egyaránt jelent a helyi nyelvpolitika szempontjából. A felmérés részletesen ismerteti, hogy a Kárpátalján élő magyarok jelentős része továbbra is az anyanyelvi oktatás és a nyelvi jogok védelmét tartja prioritásnak. Emellett a magyarok jelentős részvételét rögzítették a helyi kulturális és közösségi tevékenységekben, amelyek hozzájárulnak a nyelvi és kulturális örökség megőrzéséhez. Ezek a tevékenységek magukban foglalják a helyi ünnepek, fesztiválok és egyéb közösségi rendezvények szervezését, ahol a magyar nyelv és kultúra áll a középpontban.

A népszámlálási adatok továbbá rámutatnak arra, hogy a magyarok közössége aktívan részt vesz a helyi politikai életben, többek között az olyan kérdésekben, mint a nyelvi jogok és az oktatási politika formálása. Ez a politikai aktivitás fontos szerepet játszik abban, hogy a magyar nyelv és kultúra fennmaradjon és virágozzon ebben a többnyelvű és többkulturális régióban.

IV. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A magiszteri dolgozat célja Kárpátalja nyelvi és etnikai sokszínűségének bemutatása a népszámlálások során gyűjtött adatok elemzésén keresztül, különös tekintettel a nyelvi ideológiákra és a kategorizációs csapdákra. A dolgozat feltárja, hogy a népszámlálások nem csupán statisztikai adatgyűjtési eszközök, hanem fontos szerepet játszanak a nyelvi és etnikai identitások meghatározásában és a társadalmi reprezentációk alakításában.

A kutatás rávilágít arra, hogy a népszámlálási adatok gyűjtése és értelmezése során milyen nyelvi és etnikai ideológiák érvényesülnek, valamint hogy ezek hogyan befolyásolják a különböző etnikai és nyelvi csoportok társadalmi pozicionálását Kárpátalján. A dolgozat különös figyelmet fordít a nyelvi és etnikai adatok mögött húzódó politikai és ideológiai kontextusokra, valamint azok történeti perspektívájára az Osztrák–Magyar Monarchia, a csehszlovák és a szovjet korszak, illetve az ukrán függetlenség időszakában.

A kutatás során alkalmazott módszertan ötvözi a kvantitatív és kvalitatív elemzési technikákat, hogy átfogó képet nyújtson a nyelvi és etnikai sokszínűségről és a népszámlálási adatokban rejlő nyelvi ideológiákról. A dolgozat eredményei rávilágítanak arra, hogy a népszámlálási gyakorlatokban és az adatok értelmezésében milyen mértékben játszanak szerepet a nyelvi ideológiák és a politikai törekvések, valamint hogy ezek hogyan járulnak hozzá a társadalmi valóság konstrukciójához.

Összefoglalva, a dolgozat bemutatja, hogy Kárpátalja nyelvi és etnikai sokszínűsége nem csupán történeti érdekesség, hanem olyan társadalmi és politikai dinamikák színtere, amelyek meghatározzák a régióban élő közösségek identitását és önképfogalmát. A népszámlálások nyelvi és etnikai adatai központi szerepet játszanak ezen identitások formálásában, valamint a társadalmi reprezentációk alakításában, amelyeket a dolgozat részletes elemzése révén tárgyal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arel, Dominique: Demography and Politics in the First Post-Soviet Censuses: Mistrusted State, Contested Identities. In: *Population-E*. 2002, 57 (6). 801–828.
- Arel, Dominique: Interpreting „Nationality” and „Language” in the 2001 Ukrainian Census. In: *Post-Soviet Affairs*. 2002, 18 (3). 213–249.
- Arel, Dominique: Language categories in censuses: backward- or forward-looking? In: D. I. Kertzer, D. D. Arel (eds.): *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002. 92–120.
- Bánszki Hajnalka évsz. nélkül: *Népösszeírások, népszámlálások és statisztikák*. Elérhető: https://mnl.gov.hu/mnl/szszbml/neposszeirasok_nepszamlalasok_es_statisztikak
- Berezovenko, Antonina: Between nation and state: Ukrainian identity in today’s language reality. In: Rolf Göbner and Alexander Kratochvil (eds.): *Ukrainische Kultur im europäischen Kontext*. Greifswald, 2002. 143–144.
- Bernsand, Niklas: Othering Surzhyk in Implicit Metalinguistic Discourse. In: Barbara Törnquist-Plewa (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*. Malmö, Sekel Bokförlag, 2006. 77–115.
- Bernsand, Niklas: Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. In: *Berliner Osteuropa Info*. 2001, 17. 38–47.
- Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2009.
- Besters-Dilger, Juliane: Регіональна мовна диференціація України: ознаки стійкості і змін (на матеріалі Всеукраїнського опитування 2013 року). *Мова і суспільство*. 2014, 5. 70–78.
- Bilaniuk, Laada: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. In: *International Journal of Bilingualism*. 2004, 8, 4. 409–425.
- Bilaniuk, Laada: *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2005.
- Bilaniuk, Laada: Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. In: *Language in Society*. 2003, 32. 47–78.

- Bilaniuk, Laada: Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*. 1997, XXI. 93–118.;
- Brousek, K. M. 1980. Wien und seine Tschechen: Integration und Assimilation einer Minderheit im 20. Jahrhundert. Munich: Oldenburg.
- Busch, Brigitta 2016: Categorizing languages and speakers: why linguists should mistrust census data and statistics. *Working Papers in Urban Language & Literacies*. Paper 189.
- Csernicskó István – Molnár József 2015: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio* 23. évf. 3. szám 46–79.
- Csernicskó István – Fedinec Csilla 2018: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: Szakál Imre szerk. „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul” A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai Beregszász, 2017. november 16., Rik-U Kft. Beregszász-Ungvár, 141-182.
- Diószegi István 2000: Az Osztrák-Magyar Monarchia. *História*. XXII. évfolyam, 9–10. szám. 7–13.
- European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in Ukraine. Committee of Experts' evaluation report*. Strasbourg, 7 July 2010. ECRML (2010) 6.
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf (2014-12-02).
- Gal, Susan: Diversity and contestation in linguistic ideologies: German speakers in Hungary. In: *Language in Society*. 1993, 22. 337–359.
- Gaudio del, Salvatore – Tarasenko, Bohdana: Surzhyk: Topical Questions and Analysis of a Concrete Case. In: Julianne Besters-Dilger (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2009. 327–358.
- Gyáni Gábor–Kövér György 2003: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Gyimesi Réka 2017: Az idő alakzatai és időtapasztalat a magyarságtudományokban. A doktoriskolák V. nemzetközi magyarságtudományi konferenciájának előadásai (Pécs, 2015. augusztus 27–28.). Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest.

- Gyurgyík László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században. Tanulmánykötet*. Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010. 69–123.
- Hajnal Béla 2018: A népszámlálás megújításának lehetőségei. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 82. 357–370.
- Holka László: Államalkotó népszámlálások. In: *Statisztikai Szemle*. 2013, 12 (91). 1317–1324.
- Internet 1. *A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között*. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/
- Internet 2. *První Československé sčítání lidu 1921*. <https://www.czso.cz/csu/czso/prvni-ceskoslovenske-scitani-lidu-1921>
- Internet 3. *Československé sčítání lidu 1930*. <https://www.czso.cz/csu/czso/ceskoslovenske-scitani-lidu-1930>
- Internet 4. *Всероссийная перепись населения 1959 года*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php
- Internet 5. *Всероссийная перепись населения 1970 года*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php
- Internet 6. *Всероссийная перепись населения 1979 года*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php
- Internet 7. *Всероссийная перепись населения 1989 года*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php
- Internet 8. *Всеукраїнський перепис населення 2001 року*. <http://www.ukrcensus.gov.ua/>
- Kertzer, David I. – Arel, Dominique (eds.): *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Khmelko, Valeryi – Andrew Wilson: Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine. In: Evgenyi Golovakha et al. (eds.): *Sociology in Ukraine. Selected Works Published during the 90s*. Kyiv, Institute of Sociology, 2000. 63–80.
- Kocsis K., 2001: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia. Kisebbség Kutató Intézet. Budapest.
- Kulyk, Volodymyr: Constructing Common Sense: Language and Ethnicity in Ukrainian Public Discourse. *Ethnic and Racial Studies*. 2006, 29/2. 281–314.

- Kuras, Ivan F. – Pirozhkov, Serhyi I. (eds.): *First All-National Population Census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects*. Kyiv: State Statistic Committee of Ukraine and Institute for Demography and Social Studies, 2004.
- Kurucz Barnabás 2021: A magyar népszámlálások története a civilizációs folyamat tükrében. *Kultúratudományi Szemle : Cultural Science Review*. 3. évf. 4. sz. / 2021. 169–189.
- Kuzio, Taras: Census: Ukraine, More Ukrainian. In: *Jamestown Foundation, Russia and Eurasia Review*. 4 February 2003.
- Kuzio, Taras: The Rusyn question in Ukraine: Sorting out fact from fiction. In: *Canadian Review of Studies in Nationalism*. 2005. XXXII. 1–15.
- Laihonen, Petteri 2005: A romániai bánási (bánáti) tolerancia és többnyelvűség a nyelvi ideológiák tükrében. In: Kovács Nóra - Osvát Anna - Szarka László (szerk.): *Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből III*. Az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve - Tér és terep 3., Akadémiai Kiadó, Budapest. 81–97.
- Lajtai Mátyás 2020: Nemzetiségi viszonyok és a statisztikai adatgyűjtés Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 98. évfolyam 6. szám 547–572. oldal
- Lakatos Miklós Azonosságok és különbségek a magyarországi népszámlálások történetében, 1870–2022. *Statisztikai Szemle*, 102. évfolyam 4. szám 367–389.
- Lukasyszhen 2020 = Лукасишена Ірина: Історія та сучасність переписів населення України. Кваліфікаційна робота. Херсонський Державний Університет, рукопис. <http://ekhsuir.kspu.edu/123456789/12793>
- Marinov Iván 2010: Churchill és a statisztika. HVG <https://www.urbanlegends.hu/2010/01/churchill-csak-abban-a-statisztikaban-hiszek-amit-en-magam-hamisitok/>
- Michał Jarnecki – Mykoła Palinczak 2014: The issues and religious disputes in Carpathian Ruthenia in Czechoslovak period and its echoes behind the Atlantic. *Sprawy Narodowościowe. Seria nowa No. 45 (2014)* (<https://doi.org/10.11649/sn.2014.025>)
- Molnár D. István 2018: *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Kalligram, Budapest.

- Molnár József – Molnár D. István 2005. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25-26 March 2011). Lásd: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2011\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2011)010-e) (2014-12-12).
- Pálmainé Orsós Anna: A beás nyelv Magyarországon. In: Bartha Csilla (szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. 52–70.
- Papp Z. Attila: Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. In: *Statisztikai Szemle*. 2010, 1. 6–28.
- Popély Gyula: A felvidéki magyarság számának alakulása az 1921. és 1930. évi csehszlovákiai népszámlálások tükrében I–II/44. *Századok*. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata 123. évfolyam.
- Pusztai Ferenc szerk. 2003. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Romancov 2008 = Романцов В. О. Населення України і його рідна мова за часів радянської влади та незалежності (XX - початок XXI століття). Видавництво імені Олени Теліги.
- Rózsa Gábor 2000: A népszámlálási módszerek és a nemzetközi összehasonlíthatóság. *Statisztikai szemle*. 78. évf. 10-11. sz. / 2000. 893–913.
- Rózsa Gábor 2005: *Statisztika és információs kultúra: a népszámlálás esete. Az információ, mint a népszámlálás nélkülözhetetlen forrása, és a népszámlálás, mint nélkülözhetetlen információk forrása*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Doktori disszertáció, kézirat.
- Rózsa Gábor 2017: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népesség-összeírások, 1870–2016 I. rész (1870–1949). *Statisztikai Szemle*, 95. évfolyam 11–12. szám. 1159–1180.
- Skutnabb-Kangas, Tove: *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah NJ–London, Lawrence Erlbaum Associates, 2000.
- Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1997.

- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M.: *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Smolyi, Valerii: Specific features of historical evolution. In: Károly Kocsis, Leonid Rudenko, Ferenc Schweizer (eds.): *Ukraine in Maps*. Kyiv–Budapest, Institute of Geography National Academy of Sciences of Ukraine, Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences, 2008. 19–24.
- Stebelsky Ihor: Ethnic Self-Identification in Ukraine, 1989–2001: Why More Ukrainians and Fewer Russians? *Canadian Slavonic Papers* 2009/1: 77–100.
- Strikha, Maxim: Language and language policy in Ukraine. In: *Journal of Ukrainian Studies*. 2001, 26/1–2. 239–248.
- Szalai Andrea: Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In: Bartha Csilla (szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. 20–51.
- Thirring Lajos 1981: Az 1941. évi népszámlálás: A népszámlálás története és jellemzése, Történeti Statisztikai Kötetek, kiad. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, MOL, Bp., 39.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2014.
- Urla, Jacqueline: Cultural politics in an Age of Statistics: Numbers, Nations, and the Making of Basque Identity. In: *American Ethnologist*. 1993, 20. 813–843.
- Vlasenko et al 2004: *First All-National Population Census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects*. Institute for Demography and Social Studies, NAS of Ukraine, State Statistic Committee of Ukraine, Kyiv.
- Wardhaugh, Ronald 1995: *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Wolf, M. 2012. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848–1918*. Vienna: Böhlau.
- Бестерс-Дільгер Юліане (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008.
- Бестерс-Дільгер Юліане: Сучасна мовна політика України та її оцінка Європейськими установами. In: *Мова і суспільство*. 2012, 3. 170–179.

- Ворона Валерій – Шульга Микола (ред.): *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ, Інститут соціології НАН України, 2007.
- Гаудіо дель Сальваторе – Богдана Тарасенко: Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Бестерс-Дільгер Юліане (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. 316–331.
- Залізник Ганна – Масенко Лариса: *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший*. Київ, Виданичий дім „КМ Академія”, 2001.
- Заремба Олександр – Римаренко Сергій: Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Майборода Олександр та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 258–280.
- Колодій Антоніна: Про поліетнічність України: кількісний та якісний виміри. In: *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США. Львів, 18–21 вересня 2003 р.* Київ, Інститут Кеннана, 2003. 133–147.
- Котигоренко Віктор: Мовний аспект державної етнополітики в Україні. *Стратегічні пріоритети* 2007, 2/3. 137–146.
- Кресіна Ірина – Явір Віра: Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Майборода Олександр та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 190–204.
- Кубийович Володимир: Джерела й література про людину України. In: *Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І)*. Мюнхен–Нью-Йорк, Інститут Української археографії АН України, 1994–1995. 130–133.
- Курас Іван – Пирожков Сергій (ред.): *Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти*. Київ, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Державний комітет статистики України, 2004. http://2001.ukrcensus.gov.ua/d/mono_ukr.zip (2014-12-07).

- Лозинський Роман: *Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд)*. Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
- Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій (ред.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008.
- Масенко Лариса: *Нариси з соціолінгвістики*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2010.
- Масенко Лариса: *Суржик: між мовою і язиком*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011.
- Осауленко Олександр (ред.): *Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. Київ, Державний Комітет статистики України, 2003.
- Принципы и рекомендации в отношении переписей населения и жилого фонда*. Нью-Йорк, ООН, 2009.
- Радчук Віталій: Мова в Україні: стан, функції, перспективи. In: *Мовознавство*. 2001. 2–3. 39–45.
- Словари национальностей и языков для кодирования ответов на 8 и 9 вопросы переписных листов (о национальности, родном языке и другом языке народов СССР) Всесоюзной переписи населения 1989 г.* Москва, Государственный комитет СССР по статистике, 1988.
http://demoscope.ru/weekly/knigi/alfavit/nacionaln_1989.html (2014-12-04).
- Старик Володимир: *Між націоналізмом і толерантністю*. Чернівці, «Прут», 2009.
- Тишков Валерий: Конструирование категорий и идентичностей. *Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество*. 155–156, 19 апреля – 2 мая 2004 г. <http://demoscope.ru/weekly/2004/0155/analit02.php> (2014-12-01).

Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. <http://www.minjust.gov.ua/7477> (2014-12-02).

РЕЗЮМЕ

Перепис населення являється ключовим інструментом для збору демографічних, економічних та соціальних даних країни та забезпечує статистичну інформацію для оцінки поточного стану населення, зокрема моніторинг демографічних змін та тенденцій на національному та регіональному рівнях. Закарпаття – регіон, який вирізняється своїм багатокультурним розмаїттям, що сприяє унікальному культурному синтезу краю. Мовне та етнічне розмаїття регіону викликає значний інтерес в контексті дослідження мовних ідентичностей та ідеологій. Саме тому, при написанні кваліфікаційної роботи ми зосереджуємо увагу на аналізі «пасток категоризації», які можуть виникати під час класифікації етнічних і мовних даних в процесах переписів населення. Вивчення даного питання є важливим для розуміння того, як формуються та переосмислюються мовні та етнічні ідентичності в сучасному суспільстві з урахуванням історичних, політичних та соціальних чинників.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб продемонструвати мовне та етнічне розмаїття Закарпаття через аналіз даних переписів населення. Проведене дослідження літературних джерел чітко демонструє, що переписи населення є не тільки засобом збору статистичних даних, але й відіграють важливу роль у визначенні мовної та етнічної ідентичності, а також формуванні соціальних уявлень мешканців краю.

Робота демонструє мовні та етнічні ідеології, які переважають при зборі та опрацюванні даних переписів, а також те, як вони впливають на суспільне позиціонування різних етнічних та мовних груп на Закарпатті. Особлива увага приділяється політичному та ідеологічному контекстам, що стоять за мовними та етнічними показниками, а також їх історичній перспективі за часів Австро-Угорської імперії, Чехословаччини, радянського періоду та в умовах незалежної України.

Методологія дослідження поєднує кількісні та якісні методи аналізу, які надають комплексну картину мовного та етнічного розмаїття, а також мовних ідеологій, притаманних даним перепису населення. Результати дослідження висвітлюють, якою мірою мовні ідеології та політичні прагнення впливають на практику переписів населення та трактування даних, а також як вони формують суспільну реальність.

Загалом, робота демонструє, що мовне та етнічне розмаїття Закарпаття є не лише історичною цікавинкою краю, але й ареною суспільних та політичних змін, які

формують ідентичність громади даного регіону. Мовні та етнічні дані переписів населення відіграють важливу роль у формуванні ідентичності та суспільних уявлень громади, що детально аналізуються у роботі.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Greba-Szabolcs_Magyar-szak_Magiszteri-dolgozat_2024.pdf

Ким подано:

Аніко Чурман

Дата перевірки:

2024-05-20 11:57:42

Дата звіту:

2024-05-22 11:00:16

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

47

Кількість слів:

10354

Схожість 18%	Збіг: 33 джерела	Вилучено: 7 джерела
Інтернет: 14 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 3%	Кількість: 33 джерела	Перефразовано: 990 слова
Цитування 7%	Цитування: 55	Всього використано слів: 2161
Включення 1%	Кількість: 1 включення	Всього використано слів: 64
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 20 слова